

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КОРЖЕНІВСЬКА НАТАЛІЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК 658:338.246:633.1:339

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТОВАРОВИРОБНИКІВ ЗЕРНА В УМОВАХ
РИНКОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРІОРИТЕТИ

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Кам'янець-Подільський – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Подільському державному аграрно-технічному університеті Міністерства освіти і науки України (м. Кам'янець-Подільський)

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор
ВОЛОЩУК Катерина Богданівна,
Подільський державний аграрно-технічний
університет, завідувач кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ВАСИЛЬЧАК Світлана Василівна,
Львівський державний університет внутрішніх
справ Міністерства внутрішніх справ України,
професор кафедри економіки та економічної
безпеки

доктор економічних наук, професор
СТАДНИК Валентина Василівна,
Хмельницький національний університет
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри менеджменту, адміністрування і
готельно-ресторанної справи

доктор економічних наук, професор
ТКАЧУК Василь Іванович,
Житомирський національний агроекологічний
університет Міністерства освіти та науки України,
завідувач кафедри економіки і підприємництва

Захист дисертації відбудеться «11» листопада 2019 р. об 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої Д 71.831.02 у Подільському державному аграрно-технічному університеті Міністерства освіти і науки України (32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Шевченка, 13, Головний корпус ПДАТУ, ауд. 20).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Подільського державного аграрно-технічного університету Міністерства освіти і науки України за адресою: 32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Шевченка, 13, корпус 1.

Автореферат розісланий «10» жовтня 2019 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Т. Л. Білик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стратегічним орієнтиром успішного функціонування сучасних товаровиробників є участь у світових інтеграційних процесах, які стимулюють створення та імплементацію у виробництво інноваційних засобів досягнення успіху на міжнародних ринках. Ці об'єктивні трансформації супроводжуються формуванням і розвитком світових глобальних ринків, функціонування на яких надає широкий спектр можливостей для існуючих і потенційних учасників ринку, а з другого боку – зумовлює появу значних ризиків і небезпечних тенденцій, які можуть нести потенційну або реальну загрозу економічній безпеці товаровиробників.

Розвиток ринкових відносин в Україні, і в першу чергу в аграрному секторі, об'єктивно зумовив входження вітчизняних товаровиробників в реалії світового економічного простору і участь у глобалізаційних процесах, що дозволило їм успішно конкурувати на міжнародних ринках. Серед лідерів аграрного виробництва, які постачають свої продукти на світові ринки, доцільно виділити зернову галузь як домінуючу в забезпеченні населення продуктами харчування, а також тваринництва – кормами, енергетичної сфери – альтернативними видами палива. Розвиток товаровиробників зерна, крім перерахованих безумовних пріоритетів, забезпечує розвиток сільських територій і відродження бажання мешканців України жити і працювати в сільській місцевості. На основі цього можна стверджувати, що реалізація зазначених можливостей потребує наукового обґрунтування методології і практичних засобів забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна на основі ідентифікації та оцінювання загроз і ризиків їхній діяльності та створення стійких механізмів ризикозахищеності на глобальних ринках.

Теоретико-методологічні аспекти економічної безпеки, ризиків висвітлили у своїх працях такі зарубіжні вчені, як П. Самуельсон, К. Макконел, Й. Шумпетер, М. Кейнс, А. Пігу, Т. Манн, Т. Мальтус, Ф. Кене, Дж. Мид, Ф. Хайек, Дж. Локк, Д. Юм, Д. Рікардо, І. Фішер, А. Маршалл, Р. Робертсон, М. Фрідмен, Т. Шульц, Т. Манн, Е. Хекшер, Т. Стендлер, М. Лоренц, І. Ансоф, С. Кузнец, Г. Беккер, В. Годвін, Л. Вальрас, А. Сміт, В. Парето, Б. Олін, Дж. Р. Фріш, Б. Горвуд, Ф. Найт, К. Гофман, Д. Хелд, та інші.

Обґрунтуванню доцільності і необхідності забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, у тому числі й товаровиробників зерна, присвячено значне число праць таких науковців, як Л. Абалкін, В. Андрійчук, О. Ареф'єва, А. Архіпова, Н. Білошкурський, Т. Васильців, С. Васильчак, К. Волощук, В. Геєць, В. Забродський, В. Іванишин, С. Ільяшенко, О. Користіна, М. Кропивко, М. Ксенофонов, Ю. Лузан, Ю. Лупенко, О. Ляшенко, М. Малік, З. Манів, В. Месель-Веселяк, В. Мунтіян, О. Непочатенко, Є. Олєйніков, Г. Пастернак-Таранушенко, П. Пуцентейло, О. Радіонов, П. Саблук, В. Стадник, В. Ткачук, М. Федоров, І. Цвігун, А. Чернявський, М. Шкарлет, В. Шлемко, О. Шпикуляк, О. Шпичак, А. Штангрет, С. Юшин та інші. У роботах цих та інших науковців досліджено й аргументовано причини необхідності підтримання економічної безпеки держави, підприємств, виділено функції й елементи економічної безпеки в умовах трансформаційних процесів, глобалізаційних змін і їх вплив на ступінь

захисту від економічних ризиків, формування інноваційних підходів до оцінки загроз та антикризового управління на підприємствах.

Незважаючи на значний науковий доробок у цій сфері, багато аспектів теоретико-методологічного і прикладного характеру у царині підтримання економічної безпеки суб'єктів господарювання і сьогодні залишаються відкритими для досліджень. Зокрема, це стосується підприємств, що працюють у галузі зерновиробництва, яка є стратегічною та експортоорієнтованою галуззю аграрного сектора економіки України. Особливої актуальності згадані аспекти досліджень набувають в умовах глобалізації світового господарства та послідовної реалізації зовнішньоекономічної стратегії України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота відображає результати наукових досліджень, проведених автором відповідно до планів науково-дослідних робіт Подільського державного аграрно-технічного університету:

«Розробка заходів з підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі втілення досягнень науково-технічного прогресу, раціонального використання виробничого і трудового потенціалу, фінансових, кредитних, інвестиційних та інформаційних ресурсів, запровадження ефективного менеджменту, застосування передових досягнень в обліку та аудиті» (номер державної реєстрації 0110U0050564), в межах виконання якої автором проведено аналіз процесів формування і реалізації економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах глобалізації;

«Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0110U007032), де автором обґрунтовано основні стратегічні імперативи розвитку зернового господарства України з позиції глобальної системної кризи;

«Економічна безпека товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації: теорія, методологія, пріоритети» (номер державної реєстрації 0116U004307). В її межах обґрунтовано теоретико-методологічні й організаційні положення забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна та сформовано рекомендації з її посилення за рахунок вибору пріоритетів та механізмів їх реалізації в умовах ринкової глобалізації.

Основні теоретико-методологічні положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи в частині оцінки стану та виявлення проблем формування стратегії економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах глобалізації були використані під час виконання Державної бюджетної теми «Дослідження пріоритетних напрямків регіональної політики в економічній сфері» (ДР № 0110U007602, наказ від 16.03.2010 № 637-18) кафедри економіки та моделювання ринкових відносин Інституту інноваційної та післядипломної освіти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретико-методологічне обґрунтування та розробка науково-методичних і прикладних рекомендацій, спрямованих на посилення економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації.

Відповідно до поставленої мети в роботі були визначені та вирішувалися такі завдання:

- узагальнити теоретичні аспекти сутності та формування категорійного апарату економічної безпеки суб'єктів господарювання;
- оцінити структуру та ієрархію інституціональних органів забезпечення економічної безпеки, їх роль в нівелюванні ризиків і загроз;
- ідентифікувати галузеві особливості економічної безпеки товаровиробників зерна;
- систематизувати наукові підходи та обґрунтувати механізм визначення пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації;
- сформувати науково-методологічний підхід до оцінювання системи економічної безпеки товаровиробників зерна та розробити модель її функціонування з урахуванням особливостей зернової галузі в умовах посилення глобалізаційних економічних зв'язків;
- розкрити роль інформаційно-аналітичного забезпечення, визначити його елементи та функції за рівнями ієрархії в процесі формування масиву даних для створення результативної системи економічної безпеки товаровиробників зерна;
- визначити методи, критерії та чинники економічної безпеки товаровиробників зерна;
- обґрунтувати використання методики індикативного аналізу та експертних оцінок у формуванні пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах глобалізації;
- проаналізувати стан, динаміку виробництва, структурне використання зернового фонду в системі загроз, ризиків та визначити їх вплив на формування пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна;
- провести моніторинг та здійснити оцінку ресурсного потенціалу, інфраструктурного забезпечення зерновиробників в контексті їх економічної безпеки;
- виявити характер впливу волатильності цін на дохідність товаровиробників в умовах глобалізації та зміни потреб ринку;
- визначити рівень економічної ефективності виробництва і збуту зерна та прогностні параметри основних індикаторів-маркерів;
- обґрунтувати складові організаційно-економічного механізму забезпечення реалізації стратегічних імперативів і пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна з урахуванням запропонованої моделі, адаптованої до умов ринкової глобалізації;
- визначити рівні і складові продовольчої безпеки та запропонувати концептуальну парадигму континууму в системі економічної безпеки;
- сформувати механізм фінансово-кредитної підтримки товаровиробників зерна, принципи, методи та інструменти якого сприятимуть формуванню і реалізації пріоритетів їх економічної безпеки;
- здійснити систематизацію загроз і ризиків товаровиробників зерна, виокремити основні зовнішні трансформаційні ризики для оцінки безпеки виробництва та збуту;

- розробити концептуальні засади інноваційної складової стратегії економічної безпеки товаровиробників зерна на основі удосконаленого механізму її реалізації через використання концепту конкурентної розвідки та побудови контррозвідувальної когнітивної карти управління ризиками;

- обґрунтувати рекомендації з удосконалення експортної зернової стратегії, системних елементів її реалізації, підходів до прогнозування на засадах забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна;

- окреслити напрями використання систем і принципів забезпечення провайдингу технологічних інновацій товаровиробниками зерна в оцінці загроз і ризиків з дотриманням параметрів конкурентоспроможності;

- розробити механізм конкурентної політики товаровиробників зерна в умовах глобальних трансформацій за рахунок використання інструментів реалізації стратегічних імперативів, що сприятиме досягненню стану захисту інтересів стейкхолдерів.

Об'єктом дослідження є процес формування системи економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних та прикладних аспектів формування пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і вирішення поставлених завдань в дисертаційній роботі використано такі методи дослідження: абстрактно-логічний метод (при формулюванні змісту поняття «економічна безпека товаровиробників зерна», виявленні основних чинників, загроз та можливостей у процесі формування економічної безпеки суб'єктів господарювання); системний підхід і структурно-логічний аналіз (при побудові логічної структури дисертаційної роботи); методи ґносеологічного аналізу (історичний, аналітичний, логічний, узагальнення, декомпозиції) для виявлення генезису теорій дослідження економічної безпеки, проблем її формування, розвитку та можливостей посилення в умовах ринкової глобалізації; інституціональний аналіз (для визначення змісту й особливостей формування базисних і похідних інституцій підтримки економічної безпеки товаровиробників зерна); економіко-статистичний метод та його прийоми – порівняння, графічний, середні та відносні величини (при оцінюванні сучасного стану та ефективності функціонування товаровиробників зерна); метод кореляційно-регресійного аналізу (при встановленні тісноти зв'язку між рівнем економічної безпеки, її складових та економічною ефективністю діяльності товаровиробників зерна); монографічний метод (при вивченні економічної безпеки окремих товаровиробників); метод експертного оцінювання (при визначенні вагомості складових економічної безпеки товаровиробників зерна та формування масивів інформації для побудови когнітивної карти); моделювання та прогнозування (для розробки моделей економічної безпеки товаровиробників зерна та евентуальної стратегії управління подіями).

Інформаційна база дослідження. У процесі виконання дисертаційної роботи використано наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, законодавчі та нормативні акти України, офіційні матеріали Державної служби статистики України та міжнародних статистичних організацій,

Головного управління статистики Хмельницької області, річні звіти про діяльність окремих сільськогосподарських підприємств, матеріали науково-практичних конференцій, науково-методичних семінарів, матеріали спільного проекту зі сталої інтернаціоналізації науково-дослідних структур України в умовах глобалізації агропродовольчого сектору України (UaFoodTrade), матеріали регіональних експортних тренінгів «Агроторгівля України», матеріали щорічних виставок «AgroAnimalShow» та «Зернові технології» в рамках днів Франції в Україні, матеріали мережі Інтернет та особистих досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації здійснено постановку і системне вирішення проблеми формування моделі економічної безпеки товаровиробників зерна із урахуванням імперативів та пріоритетів в умовах посилення світових глобалізаційних процесів. Основні положення дисертації, які мають наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

- визначено сутність економічної безпеки господарюючих суб'єктів, включаючи товаровиробників зерна, як поєднання динамічної стійкості юридичних, виробничих, організаційних, інформаційних відносин і зв'язків суб'єкта господарювання, його матеріальних та інтелектуальних ресурсів, що забезпечує захист інтересів стейкхолдерів за допомогою холістичних підходів попередження небезпек, загроз економічних диверсій та рейдерства, яка гарантує стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх і розвиток в умовах ринкової глобалізації;

- обґрунтовано науково-методологічну платформу проведення дослідження економічної безпеки товаровиробників зерна через методи комплексного системного аналізу рівня ризиків (вибір критеріїв оцінювання) і показників, синергованих в інтегральні методики оцінки сукупного критерію економічної безпеки товаровиробників зерна; адаптивність до галузевих особливостей, умов функціонування, ступеня інтеграційних впливів і захищеності з дотриманням принципу пріоритетності для запобігання небезпекам та втраті конкурентних позицій на ринку в умовах глобалізації;

- розроблено концептуальну модель економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації, формування ресурсів з урахуванням витратно-цінового моніторингу за умов впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища та особливостей зернового господарства шляхом використання механізмів адаптивності, гнучкості, мобільності, страхування ризиків, стратегічного розвитку, соціальної відповідальності з метою врахування наявного стану та посилення захисту, яка відображає інституціональні аспекти регулювання питань власності;

- запропоновано науковий підхід до формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання стану економічної безпеки зерновиробників, в основу якого покладено визначення користувачів та класифікацію інформації, вибір часових параметрів, її обробку та використання, що дозволяє оперативно ідентифікувати цільові джерела інформації, формувати масив поліваріантних даних (BigData) для опрацювання з метою захисту інформації та кібербезпеки

підприємства, оптимізації ресурсів і підвищення ефективності діяльності підприємств при мінімальному втручанні в екосистему;

- обґрунтовано методологію індикативного аналізу та експертних оцінок для визначення оптимальної системи індикаторів рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням умов глобалізації ринку, яка включає відбір та зіставлення вагомих фактичних і порогових значень показників-індикаторів економічної безпеки товаровиробників зерна, сценарного прогнозування можливих небезпек, адекватного формування цільових орієнтирів, що дозволяє виокремити загрози, ризики і невизначеності у діяльності товаровиробників зерна різних форм господарювання, створити можливості реалізації їх стратегії та безпекового режиму взаємодії з економічними контрагентами, а також провести комплексне оцінювання їх економічної безпеки, управління ризиками за допомогою інструментів моделювання;

удосконалено:

- методологічний підхід до побудови когнітивної моделі евентуальної стратегії управління ризиками, відмінністю якої є інноваційність у забезпеченні економічної безпеки товаровиробників зерна, а елементами - стратегії придбання, створення, акумуляції, збереження знань та управління подіями (у т. ч. випадковими). Вона передбачає перетворення відібраних фактів у матрицю взаємозв'язку та побудову контррозвідувальної когнітивної карти управління ризиками, що дозволить враховувати фактори екзогенного та ендогенного середовища і попереджувати небезпеки та неприйнятні ризики, прогножуючи варіанти стану економічної безпеки товаровиробників;

- механізм виявлення впливу кон'юнктури зернового ринку на продовольчу безпеку та задоволення попиту на національному, регіональному, місцевому, мікро, індивідуальному рівнях і складові (економічна, фізична), що, у порівнянні з іншими підходами, розглядає цю конструкцію як основу забезпечення безперервності та суцільності, тобто континуумів: доступності, який визначає спроможність задовольняти базові й похідні споживчі потреби та витратно-цінового, в основу якого покладено формування кількості продовольства відповідної якості за доступними цінами;

- організаційно-економічний механізм забезпечення стратегічних імперативів збереження (посилення) позицій підприємств на зерновому ринку, який, порівняно з іншими схемами, охоплює співпрацю з його учасниками і міжнародними організаціями (Food and Agriculture Organization of the United Nations - FAO, Agricultural Market Information System - AMIS, Міжнародної Ради з Зерна - МРЗ та ін.), прогнозування розвитку зернової галузі з огляду на формування продовольчих балансів та пріоритетів удосконалення податкового, митного законодавства, формування нових норм правового регулювання земельних питань, створення інституцій розвитку інновацій, інфраструктурної, логістичної діяльності, диверсифікація та структурне використання зернового фонду, впровадження у практику агроекологічних вимог і стандартів, збільшення обсягів біржової торгівлі, подальше впровадження інтеграційної моделі, використання переваг бігравітаційної моделі міжнародного економічного співробітництва, підвищенні соціальної відповідальності, екологізації та запровадження превентивних заходів з метою

визначення оптимальних шляхів розвитку ефективного виробництва, зміцнення позицій у напрямі реалізації продукції з високою технологічною складовою, що сприяє посиленню економічної безпеки та елімінуванню загроз національним товаровиробникам;

- трактування змісту економічної безпеки підприємства, яке, на відміну від усталених тлумачень, розглядає її як стан використання корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технології, техніки, обладнання, майнових прав) і підприємницьких можливостей, при якому гарантується ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного соціального і науково-технічного розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам;

- науково-методичний підхід до інтегрованого оцінювання рівня економічної безпеки товаровиробників зерна, який, на відміну від існуючого, передбачає розгляд економічної безпеки як функціональної залежності загального від локальних показників її рівнів, що враховують особливості діяльності, виходячи з характеру галузі як експортоорієнтованої, а також слугують відправним пунктом до побудови методологічних підходів попередження деструктивних впливів та посилення безпеки;

- систематизацію загроз економічній безпеці, що враховує ступінь небезпек, які виникають у діяльності товаровиробників різних організаційно-правових форм та розмірів з врахуванням потреб зернового ринку і, на відміну від інших, будується відповідно класифікаційних ознак ризиків, які визначено і структуровано за сферою та джерелами походження, причинами виникнення, періодичністю, наслідками, що забезпечить регулювання чинників, формуючих економічну безпеку;

- наукові підходи до визначення пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна з огляду на глобалізаційні зміни та світогосподарські зв'язки України, які, на відміну від усталених тлумачень, передбачають вивчення впливів територіальної та ресурсної концентрацій, використання інноваційних типів концентрації потенціалу з врахуванням соціальної складової відповідальності бізнесу, забезпечення продовольчих балансів, розвитку органічного зерновиробництва;

- науково-методичні підходи до стратегічного управління подіями в умовах невизначеності на основі безперервного обліку та аналізу взаємозв'язків і взаємозалежності виробничої, податкової, інвестиційної, цінової, облікової, митної, фінансової складових, а також використання переваг інтелектуалізації процесів розробки заходів попередження небезпек та диверсифікації можливих ризиків, що дає змогу позиціонувати інноваційну складову у концепції забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна;

набули подальшого розвитку:

обґрунтування до визначення стратегічних орієнтирів економічної безпеки товаровиробників зерна, які, у порівнянні з іншими підходами, передбачають оптимізацію структури зернового фонду в системі загроз і ризиків, заходів щодо підвищення якості зерна, збільшення експорту зернової продукції з підвищеною доданою вартістю, формування фуражного фонду з метою розвитку тваринництва, посилення ролі екологічної складової, участь у забезпеченні енергетичної безпеки

шляхом переробки зерна, зерновідходів, побічної продукції на біопаливо і паливні брикети для відтворення ресурсного потенціалу та розвитку сільських територій;

- теоретичні аспекти інституціонального забезпечення підтримки економічної безпеки підприємств базисними та похідними інституціями, що за умов сучасного розвитку економіки і суспільно-політичного стану дозволить доповнити існуючі інституції силовій підсистемі перевагами екологічної, глобалізаційної та мілітаризаційної складових у напрямі вирішення проблем вибору та обґрунтування інструментів управління діяльністю з захисту економічних інтересів товаровиробників, що уможливить досягнення максимального стану попередження і уникнення загроз;

- методологічні положення посилення економічної безпеки товаровиробників зерна та продовольчої безпеки України, які, на відміну від описаних раніше, доповнюють напрями удосконалення структури посівів та зернових балансів у системі загроз економічній безпеці, а також моніторингу, впливу кон'юнктури глобального ринку на формування попиту, цін, якості та безпеки продовольства;

- механізм ідентифікації і форсайтингу системних елементів реалізації експортної зернової стратегії диверсифікації ринків збуту, поліпшення наявної інфраструктури, розроблення фінансових рішень для товаровиробників і спрощення процедури торгівлі, які, на відміну від усталених тлумачень, розглядаються як чинники економічної безпеки, що формують основні види загроз, ризиків та небезпек товаровиробників зернової галузі в сучасному економічному середовищі;

- пропозиції щодо удосконалення системи соціальної відповідальності товаровиробників зерна, які, на відміну від інших, постають як концептуальні положення одного з пріоритетів моделі економічної безпеки залежно від масштабу бізнесу через систему економічних державних регуляторів: планування, формування ефективної системи управління, фінансування, оподаткування, аудит на дотримання вимог європейських систем сертифікації ISCC EU та ISCC PLUS, що дозволяє визначати стан економічної безпеки в умовах поглиблення прояву процесів глобалізації та міжнародної системи регулювання світового господарства, можливості суб'єктів господарювання приймати участь у соціальних проектах без ризику погіршити економічне становище та запровадити превентивні заходи збереження навколишнього середовища;

- науково-методичний підхід до аналітичного оцінювання стану ресурсного потенціалу і тенденцій розвитку товаровиробників зерна, який, на відміну від інших, передбачає виявлення можливостей використання зернового фонду з метою підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в умовах мінливої ринкової кон'юнктури та забезпечення захисту економічних інтересів підприємства;

- позиціонування ефективності виробництва і збуту зерна українським товаровиробником в умовах глобалізації та зростання викликів міжнародної конкуренції, що, на противагу відомим положенням, у вхідному масиві когнітивності формує стратегічні імперативи посилення економічної безпеки суб'єктів господарювання зернового ринку, удосконалення маркетингових стратегій, використання переваг реалізації експортного потенціалу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретико-методологічні положення і рекомендації дисертаційної роботи доведено до рівня

конкретних методичних і практичних рекомендацій, мають прикладний характер і можуть використовуватися для удосконалення ефективності системи економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації.

Визначені напрями посилення економічної безпеки товаровиробників зерна, їх розвитку з огляду на формування продовольчих балансів, інфраструктурного забезпечення, формування раціональної структури експорту були використані в процесі розробки пропозицій щодо моніторингу та прогнозування ринку зернових з метою елімінування загроз товаровиробникам і превентивного реагування на ризики, що є одним із пріоритетних напрямів діяльності відділів з економічних питань Міністерства закордонних справ України (управління економічного співробітництва) (довідка № 51/19-200-1594 від 6 травня 2019 р.).

Науково-практичні рекомендації автора щодо організаційно-економічного обґрунтування посилення економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації використовуються у практичній діяльності Департаменту агропромислового розвитку Хмельницької обласної державної адміністрації (довідка № 01-01/1055 від 26.09.2019 р.).

Пропозиції та розроблені методологічні засади щодо формування критеріїв та методів оцінювання рівня економічної безпеки товаровиробників зерна з урахуванням галузевих особливостей використовуються керівниками і фахівцями відділу агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Кам'янець-Подільської районної державної адміністрації Хмельницької області при розробці програмних матеріалів, які визначають основні напрями продовольчої безпеки та соціально-економічного розвитку підприємств (довідка № 955/01-09/2018 від 12 листопада 2018 р.).

Рекомендації щодо визначення пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна, які полягають у вивченні впливів територіальної та ресурсної концентрації з врахуванням соціальної складової відповідальності бізнесу, розвитку органічного землеробства, підходів до систематизації і моніторингу загроз і ризиків та напрацювань щодо їх попередження прийняті до впровадження Асоціацією «Сільськогосподарські товаровиробники Поділля» (довідка про впровадження № 47 від 12.09.2018 р.).

Зокрема, результативність дослідження підтверджується тим, що основні наукові напрацювання, отримані під час дослідження, доведено до практичного впровадження у вигляді рекомендацій по формуванню управлінських функцій з питань економічної безпеки та режиму відносно постачальників (довідка ТЗОВ «Агросолюшнс» м. Київ № 119 від 29.03.2017 р.).

Рекомендації з підвищення рівня економічної безпеки на основі обґрунтування заходів щодо усунення і нейтралізації факторів ризику за результатами їх ідентифікації та моніторингу (довідка ТЗОВ «Авантек» с. Кам'янка, Кам'янець-Подільський район, Хмельницька обл. № 83 від 15.05.2017 р.).

Пропозиції щодо удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення при удосконаленні системи моніторингу загроз економічній безпеці, діагностиці ринкової кон'юнктури та цінових коливань використано у ТЗОВ «Подільський бройлер» (довідка ТЗОВ «Подільський бройлер» Дунаєвецького району Хмельницької області № 102 від 14.05.2018 р.).

Основні положення щодо ідентифікації та оцінки економічних ризиків були використані при розробці альтернативних варіантів збереження ресурсного потенціалу підприємства (довідка ФГ «Подільська марка» Дунаєвецького району Хмельницької області № 136 від 15.05.2018 р.).

Пропозиції автора в частині використання елементів послідовного підходу до формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення за допомогою формування масивів поліваріантних даних (BigData), що сприяє оптимізації ресурсів для мінімального впливу на екосистему та когнітивного моделювання стратегії управління подіями (карта-матриця управління ризиками), знайшли своє практичне застосування у діяльності СТОВ «Шумовецьке» Хмельницького району Хмельницької області (довідка № 87/1 від 29.05.2018 р.).

Теоретико-методологічні та методичні розробки, обґрунтовані в дисертаційній роботі, використовуються в навчальному процесі Подільського державного аграрно-технічного університету при викладанні дисциплін «Економічна безпека», «Економічна безпека та антикризове управління», «Економіка і фінанси підприємства», «Підприємницькі ризики», «Бізнес-моделювання» (довідка № 71-01-12 від 4 січня 2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою, в якій особисто автором розроблено і обґрунтовано теоретико-методологічні засади економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації. Серед наукових праць, що опубліковані у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті ідеї, положення та висновки, що є результатом особистої роботи автора і становлять його індивідуальний внесок. Права співавторів не порушено.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційної роботи доповідалися й отримали схвалення на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах: «Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки» (Кам'янець-Подільський, 2011 р.), «Наукові орієнтири розвитку України в умовах євроінтеграції» (Тернопіль, 2013 р.), «Економіка і управління в умовах глобалізації» (Донецьк, 2014 р.), «Економіка і управління в умовах глобалізації» (Херсон, 2014 р.), «Стратегія підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектору економіки» (Херсон, 2014 р.), «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення» (Львів, 2014 р.), «Проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення управління економічною безпекою підприємства, регіону, країни» (Полтава, 2014 р.), «Інноваційні виміри розвитку економіки в умовах глобалізації» (Чернівці, 2014 р.), «Інноваційні засади сталого розвитку національного господарства» (Кам'янець-Подільський, 2014 р.), «Сучасні економічні системи: стан та перспективи» (Хмельницький, 2015 р.), «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення» (Львів, 2015 р.), «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості» (Львів, 2015 р.), «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації»

(Хмельницький, 2015 р.), «Аграрна наука, освіта, виробництво: європейський досвід для України» (Житомир, 2015 р.), «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (Дніпропетровськ, 2016 р.), «Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні» (Луцьк, 2016 р.), «Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств» (Львів, 2016 р.), «Організаційно-економічний механізм функціонування аграрного сектору економіки» (Херсон, 2016 р.), «Управління економічною безпекою суб'єктів мікро- та макрорівня в умовах євроінтеграції України» (Львів, 2016 р.), «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції» (Кам'янець-Подільський, 2016 р.), «Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти» (Кам'янець-Подільський, 2016 р.), «Сучасні механізми реалізації конкурентної політики України в умовах глобалізації» (Київ, 2016 р.), «Проблеми та перспективи розвитку підприємництва» (Харків, 2016 р.), «Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія» (Кам'янець-Подільський, 2017 р.), «Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації» (Хмельницький, 2017 р.), «Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні» (Луцьк, 2017 р.), «Розвиток маркетингової діяльності в умовах економічної глобалізації» (Одеса, 2018 р.), «Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств» (Львів, 2018 р.), «Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні» (Львів, 2018 р.), «Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції» (Тернопіль, 2019). Тези доповідей опубліковано.

Публікації. Основні наукові положення та висновки дисертаційної роботи відображено у 80 наукових працях загальним обсягом 56,7 друк. арк., з яких особисто автору належить 46,78 друк. арк., у тому числі: 28 статей у фахових виданнях України обсягом 11,05 друк. арк. (27 з яких включено до міжнародних наукометричних баз даних обсягом 10,45 друк. арк.), 30 праць апробаційного характеру обсягом 4,83 друк. арк., 14 у зарубіжних виданнях обсягом 4,41 друк. арк., 1 авторській монографії обсягом 25,8 друк. арк., 1 навчальному посібнику обсягом 3,5 друк. арк., 6 колективних монографіях (автору належить 3,63 друк. арк.).

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел із 435 найменувань на 46 сторінках, додатків. Загальний обсяг дисертації складає 536 сторінок комп'ютерного тексту, з них основна частина становить 441 сторінки. Дисертаційна робота містить 50 таблиць, 52 рисунка, 15 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено відомості щодо їх апробації.

У першому розділі «Теоретичні аспекти економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації» розглянуто теоретичні

аспекти сутності та формування категорійного змісту економічної безпеки суб'єктів господарювання, систематизовано структуру та ієрархію інституцій забезпечення економічної безпеки, охарактеризовано її особливості для товаровиробників зерна, обґрунтовано визначення пріоритетів їх економічної безпеки в умовах ринкової глобалізації.

Безпека як система корінних, типових властивостей будь-якої країни втілює в собі всі сфери різних галузей життєдіяльності і розвитку людини, суспільства, держави і природи. В цілому, безпеку можна визначити як якісну характеристику об'єкта (системи), здатність до існування, розвитку і його захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз. Місце, роль і пріоритет кожного елемента безпеки визначаються обставинами, які реально складаються на певний період часу всередині і зовні об'єкта. Зі зміною ситуації його важливі значення об'єктивно можуть набувати різних властивостей.

Систематизація теоретичних основ дослідження економічної безпеки з допомогою економічної теорії, конституційно-правового, законодавчого механізму, функціонування підприємств в умовах глобалізаційних змін дозволили визначити види і значення економічної безпеки. Для підприємств високий рівень економічної безпеки свідчить про стан економічної незалежності, стабільності, можливості саморозвитку, прогресу. Економічна безпека є комплексним поняттям і пов'язана не стільки з внутрішніми ресурсами суб'єкта господарювання, скільки з впливом зовнішнього середовища, контрагентами, з якими суб'єкт вступає у взаємодію з урахуванням економічного потенціалу, загроз і ризиків, від сили і розвитку яких залежить безпека на всіх її рівнях.

Вітчизняне законодавство не передбачає відповідних засад створення і розвитку інституційної бази економічної безпеки підприємства, залишаючи їх лише для регіонів та міст, які володіють належними фінансовими ресурсами, вкрай слабкою є існуюча система інституційної підтримки підприємництва. Крім того, необхідно наголосити, що вона перебуває під загрозою з огляду не на кількість інституцій підтримки, а на їх потенціал.

Підвищення економічної безпеки на рівні товаровиробників, у т. ч. в аграрному секторі, може бути досягнуте за рахунок інституціонального регулювання та розширення інформаційного простору, що дасть змогу концентрувати їх зусилля на показниках якості продукції, що особливо актуально в умовах глобалізації ринку і орієнтації на високі стандарти і технологічні нововведення. Для створення найбільш сприятливих інституційних умов конкурентних переваг необхідно передбачати й умови для розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності, інфраструктури, обґрунтованої концентрації ресурсного потенціалу, технологій з переробки зерна, сфери біотехнологій, селекції, насінництва. Поряд з тим, розвиток технологій має бути контрольований з позиції екологічної та енергетичної безпеки, тобто попередження, а не ліквідація проблем, має виступати основним критерієм дотримання відповідного рівня безпеки.

В умовах ринкової глобалізації, активізації потоків світового експорту якості і безпека зернової продукції виявляються невід'ємними складовими ведення ефективного агробізнесу. Встановлено, що проблематика досліджень з питань економічної безпеки товаровиробників зерна лежить у площині організаційно-

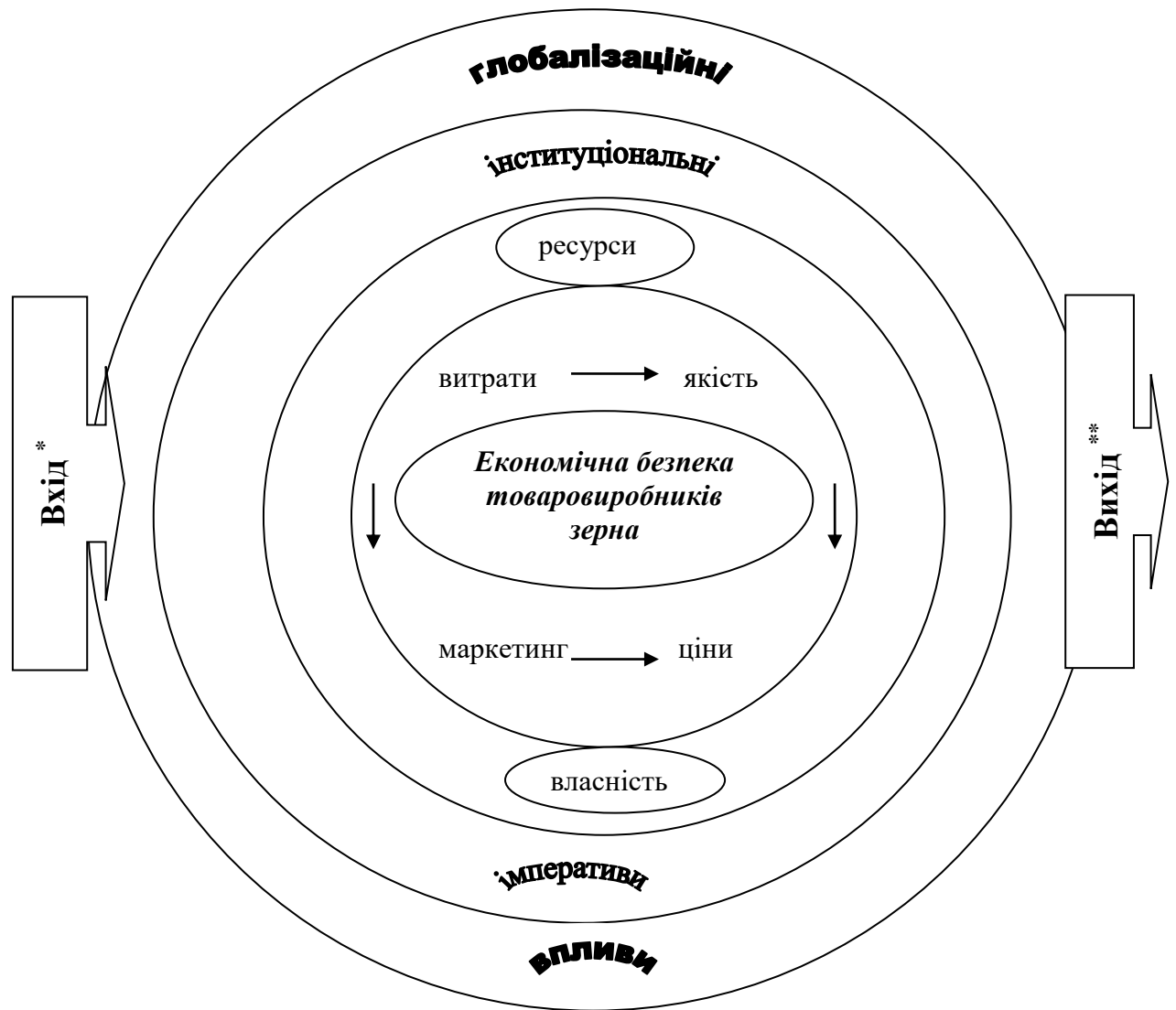
правового розмаїття їх форм, особливостей ведення зернового господарства та виникнення загроз і ризиків зовнішніх впливів. Галузеві особливості економічної безпеки товаровиробників зерна визначаються використанням земельних та інших природних ресурсів, біологічним характером виробництва, забезпеченням продовольчої, енергетичної безпеки, екологічної стійкості, залежністю від логістичної інфраструктури, експортоорієнтованим напрямом розвитку, впливом на соціальну інфраструктуру та розвиток сільських територій.

Основу ефективності зернової галузі формують дрібні та середні товаровиробники, на частку яких приходить біля 80 % посівної площі зернових та зернобобових культур, і лише близько 9 % припадає на виробників, площі посіву зернових у яких перевищують 1000 г. Проте, низький рівень стійкості до зовнішніх та внутрішніх загроз призвів до щорічної втрати ознак економічної безпеки товаровиробників зерна і, як наслідок, дисбалансів у структурі використання зернового фонду.

Поєднання досліджених теоретичних аспектів та власних напрацювань дозволили визначити сутність економічної безпеки суб'єктів господарювання, включаючи зерновиробників з позиції динамічної стійкості взаємовідносин суб'єкта господарювання з контрагентами, достатності ресурсів, що забезпечує захист інтересів стейкхолдерів за допомогою холистичних підходів попередження небезпек, загроз економічних диверсій та рейдерства, що в умовах ринкової глобалізації забезпечує фінансово-комерційний успіх. Проведені дослідження підтвердили необхідність спрямовування методологічних і практичних розробок на пошук найоптимальніших та ефективних методів оцінювання рівня й концептуальних засад формування стратегії інноваційної складової економічної безпеки товаровиробників зерна.

У другому розділі **«Методологія оцінювання економічної безпеки товаровиробників зерна»** сформовано методологічні засади оцінювання економічної безпеки товаровиробників зерна та розроблено концептуальну модель її функціонування з урахуванням особливостей зерновиробництва та посилення глобалізаційних впливів. Розкрито роль інформаційно-аналітичного забезпечення, методів індикативного аналізу та експертних оцінок у посиленні та формуванні пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна.

З метою формування методології оцінювання економічної безпеки товаровиробників зерна на підставі узагальнення теорій визначення сутності економічної безпеки аграрних підприємств та аналітичного досвіду з питань ефективних механізмів та інструментарію їх реалізації здійснено виокремлення концептуальних підходів, які покладено в основу розробки моделі економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації, яка демонструє комплекс вхідного масиву інституціональних аспектів, ресурсного забезпечення, витратно-цінового моніторингу ендо- та екзогенних чинників, що на вихідному масиві моделі імперативно передбачає використання механізмів адаптивності, мобільності, страхування ризиків, стратегічного розвитку на засадах соціальної відповідальності з метою оцінювання стану та посилення захисту (рис. 1).

* - ризики;
 - небезпеки;
 - загрози;
 - невизначеність.

** - адаптивність;
 - гнучкість;
 - мобільність;
 - страхування ризиків;
 - розвиток;
 - соціальна відповідальність.

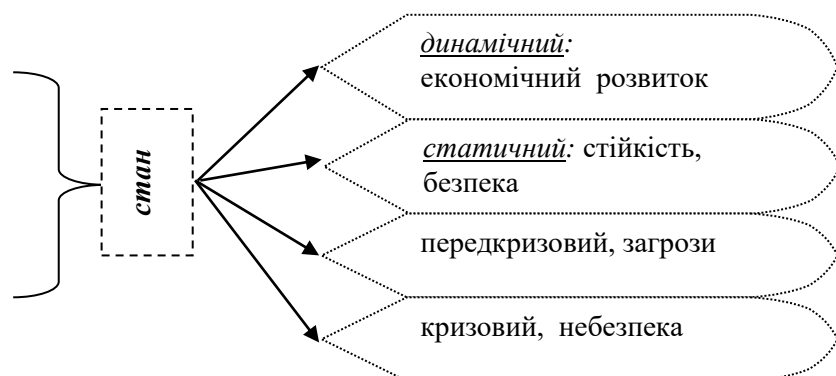

Рис. 1. Модель економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації

Методологія оцінювання економічної безпеки товаровиробників зерна ґрунтується на комплексному і системному підходах до її побудови та передбачає вибір оціночних критеріїв і показників, що можуть бути синерговані в побудову методик інтегрального оцінювання. Порогові значення мають проходити відбір серед існуючих і можливих сценаріїв розвитку подій з врахуванням можливих умов невизначеності, ризику і загроз. Акцентується увага, що методологія оцінювання

рівня економічної безпеки дрібних товаровиробників зерна та великих товарних підприємств-експортерів має окремі суттєві відмінності, що полягають у різних умовах середовища функціонування, можливостях формування ресурсного потенціалу.

Забезпечення економічної безпеки запропоновано будувати за допомогою метода, що поєднує в собі використання експертних оцінок, сценарного прогнозування розвитку проблемної ситуації та адекватного формування цільових орієнтирів за допомогою концепту управління знаннями. Для оцінювання економічної безпеки товаровиробників зерна, вибору напрямів їх функціонування та розвитку необхідно дотримуватись алгоритму процесу діагностики, що включає послідовність дій з ідентифікації, оцінки та контролю безпеки.

Результати наукового аналізу дозволили виокремити як пріоритетний напрям дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна в контексті формування оперативної та звітної інформації, що дозволяє ефективно керувати подіями та реагувати на зміни ключових показників-індикаторів економічної безпеки, використовувати переваги цифрової обробки інформації та роботи з поліваріантними Big Data даними, а також технологій захисту інформації та діджиталізації процесів виробництва і збуту. Зважаючи на актуалізацію інформаційної безпеки та запобігання кіберзагрозам в роботі обґрунтовано, що товаровиробникам необхідно використовувати трикомпонентне забезпечення формування пакетів даних та їх обробки: апаратне, програмне та алгоритмічне. Акцентовано увагу, що підприємствам (особливо малим і середнім) потрібно інтегруватись у цифрову сферу агробізнесу.

Аналіз і систематизація відомих науково-методичних підходів дозволили з'ясувати, що методологія оцінювання економічної безпеки товаровиробників зерна, вибудована на підґрунті визначених методів, критеріїв та чинників, потребує когнітивних підходів та експертних оцінок, що посилює значимість економіко-математичного інструментарію і дає змогу приймати релевантні рішення. В основу запропонованих методик покладено визначення показників-індикаторів як порогових значень економічної безпеки підприємства, що кількісно відображають гранично допустимі співвідношення з позиції економічних інтересів усіх сторін господарської діяльності, недотримання яких перешкоджає функціонуванню й розвитку елементів його відтворення і загрожує економічній безпеці суб'єкта господарювання. Вибір показників-індикаторів оцінки економічної безпеки визначається її функціональними складовими, значимість яких проявляється у взаємодії та використанні елементів гнучкої адаптації до мінливих умов діяльності на ринку. Для товаровиробників зерна пропонуються як ключові індикатори урожайності, рентабельності, фінансової стійкості, виробництво та споживання зерна на одну особу, рівень запасів зернових.

На державному рівні необхідно вивчати та реалізовувати зміни у раціональних нормах харчування з позицій сучасних досліджень структури виробництва та посівів зернових з метою розвитку галузі тваринництва, посилення енергетичної безпеки.

Таким чином, динаміка зростання валових зборів і експорту зернових посилюють важливість вирішення питань формування та забезпечення економічної безпеки, які виступають пріоритетним напрямом науково-практичного планування,

регулювання та впровадження у царині вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності та інноваційного розвитку.

У третьому розділі **«Тенденції розвитку та ефективність виробництва і збуту зерна в умовах ринкової глобалізації»** визначено сучасний стан та ефективність діяльності товаровиробників зерна, оцінено повноту використання ресурсного потенціалу та інфраструктурного забезпечення, проаналізовано характер впливу волатильності цін на дохідність товаровиробників зерна в умовах глобалізації.

Для сучасного стану зернового господарства характерні динамічні структурні зрушення. Їхня суть полягає у зміні частки основних категорій підприємств у виробництві зерна. Сільськогосподарські підприємства займають значну частку серед виробників зернової сировини, обсяги їх виробництва зросли за період 2013-2017 рр. на 35%, зокрема виробництво зерна фермерськими господарствами збільшилось на 37%. Зросли посіви гречки, кукурудзи на зерно, зернобобових, однак найбільшими темпами відчувається спад посівів ячменю та проса. Більше 20% валових зборів зернових забезпечують господарства населення, обсяги виробництва яких перевищують показники фермерських господарств.

Узагальнення трансформаційних процесів в аграрному секторі показало, що ресурсну базу товаровиробників зерна сформовано земельними, природно-кліматичними, фінансово-інвестиційними, виробничими, трудовими та інтелектуальними, інформаційно-технологічними, матеріально-технічними, інфраструктурними, логістичними ресурсами. Групування товаровиробників за розмірами посівних площ зернових показало, що найбільшою є кількість підприємств, що вирощують зернові культури на площах до 50 га і таких, площа яких коливається в межах від 100 до 500 га. Найменша кількість припадає на підприємства із площею зернових понад 7000 га. Площі сільськогосподарських угідь товаровиробників зростають, особливо тих, земельні банки яких коливаються в межах 100-500 га та більше 10000 га. Можемо зробити висновок щодо формування тенденції укрупнення підприємств, які виробляють і реалізують зернові культури.

Вагомість підприємств з відносно невеликими площами посіву зернових зумовлює доцільність дослідження їх розміщення та зональну концентрацію виробництва, стан інфраструктури, можливості її покращення з метою посилення економічної безпеки товаровиробників. Дослідження кількісних характеристик аграрних підприємств дозволяє акцентувати увагу на нарощуванні обсягів виробництва зернових культур, площа посіву яких становить 53,3% від площі посіву усіх інших сільськогосподарських культур, що переконливо свідчить про моновиробництво. Згадане укрупнення товаровиробників позначається на розвитку потенціалу сільських територій, що визначає демографічну ситуацію, деградацію сіл.

Станом на 2017 р. в Україні налічувалось 41047 підприємств-зерновиробників, з яких 13 великих підприємств, 1521 середніх, 39513 малих, з них 35448 мікропідприємств. На них працювало відповідно 22097, 198806, 185503 та 87259 працівників. Отже, найбільше робочих місць було створено малими підприємствами, переважно мікропідприємствами, що визначає одну із соціальних

функцій – забезпечення зайнятості населення. Половина виручки також забезпечувалась малими за розмірами товаровиробниками зерна,

Реалізація зерна сільськогосподарськими підприємствами України в динаміці має тенденцію до збільшення. Однією з причин таких зрушень є той факт, що переробні підприємства стали безпосередніми покупцями сировини. Зменшення відбувалося лише за реалізацією гречки та зернобобових. Аналіз загальних тенденцій за досліджуваний період свідчить про варіативний стан показника реалізації зернових культур (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка основних показників виробництва зернових в Україні, тис. т

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відношення 2017 р. до 2013 р.
Початкові запаси	3424	5600	7042	4150	5207	152,1
Площі збору, тис. га	15384	14531	14489	14130	14454	93,9
Урожайність, ц/га	40,4	43,7	41,3	46,0	43,0	106,4
Виробництво	62153	63535	59782	66088	61280	98,6
Імпорт	94	72	73	240	205	218,1
Загальна пропозиція	65671	69207	66898	70478	66692	101,6
Експорт	32515	35277	38506	43800	41000	126,1
Споживання на корм	16207	15730	13520	12278	11055	68,2
Продукти переробки	5813	5673	800	5405	5705	98,1
Промислове споживання	1427	1400	1143	1342	1250	87,6
Насіння	2360	2407	2555	2446	2556	108,3
Втрати	1749	1678	1017	1350	1230	70,3
Внутрішній розподіл	27466	26793	23925	21471	20566	74,9
Кінцеві запаси	5600	7042	4357	5207	5216	93,1
Запаси, % до внутрішнього споживання	20,4	26,3	15,2	19,4	23,0	112,7
Втрати, % до пропозиції	2,7	2,4	1,5	2,4	2,0	74,1

Аналіз поданої інформації показує, що зростають загальні обсяги початкових запасів, експорту та імпорту, насіння; враховуючи початкові запаси, їх частка у внутрішньому споживанні становить в середньому за досліджувані роки 20,6%. Тенденції виробництва зерна свідчать про доцільність оптимізації його обсягів та розширення експортних поставок. Зокрема необхідно удосконалювати структуру зернового господарства, враховуючи демографію, споживчі потреби та можливості, розвиток інших галузей агропромислової сфери.

Як показують дослідження, у динаміці зростають усі вартісні показники ефективності виробництва зернових, що, зокрема, пояснюється подорожчанням вартості ресурсів (табл. 2).

Середні ціни на зернову продукцію за аналізований період зросли більш ніж у двічі (зі 129,49 грн за 1 ц до 377,2 грн за 1 ц). Зростаючі ціни, як показують дослідження, не кожного року дозволяють товаровиробникам отримувати зростання прибутків, що підтверджує коливання загального рівня рентабельності зернових.

Економічна ефективність виробництва зернових культур товаровиробниками України

Роки	Повна собівартість реалізованої продукції, млн грн	Собівартість 1 ц, грн	Чистий дохід, (виручка), млн грн	Середня ціна реалізації, грн за 1 ц	Прибуток (збиток) млн грн	Рівень рентабельності, %
2013	45623,3	127,6	46310,7	129,49	683,4	1,5
2014	55063,6	144,1	69287,9	181,30	1422,4	25,8
2015	63602,6	179,0	73058,1	291,21	9455,4	43,1
2016	81122,6	213,0	94996,7	341,40	13874,1	37,8
2017	114541,5	232,5	233427,1	377,2	28635,4	25,0
2017 р. до 2013 р., %	251,1	182,2	504,1	291,3	у 41,9 раз	23,5 п. п.

Собівартість продукції з роками зростає, що позначається на середніх цінах реалізації та прибутках підприємств. Розрахунки свідчать: рентабельність має строкатий характер, що зумовлене різним рівнем зростання прибутку і витрат.

Проблемним питанням зерновиробників залишається інфраструктурне забезпечення, що проявляється у недостатніх потужностях для зберігання і доробки збіжжя, їх віддаленістю від господарств, тобто недоліками логістики. Ризики полягають у неможливості пропорційного збільшення виробництва з одночасним нарощуванням потужностей для зберігання. Не всі існуючі елеватори відповідають необхідним вимогам щодо надання повного комплексу послуг з доробки, сушки зерна, тобто доведення його до відповідних вимог стандартів якості. На сьогоднішній день в Україні попит на зерносховища значно перевищує пропозицію. Особливо гостро позначається недолік місць зберігання зерна в сегменті малого і середнього бізнесу, якому необхідно зберегти урожай до продажу великим трейдерам. Найменш забезпеченими регіонами є Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська та Львівська області, в яких потреба в сховищах покривається наявними потужностями лише на 30%. Найкраща ситуація відзначається в Одеській, Житомирській, Миколаївській, Полтавській та Херсонській областях.

Інфраструктурна логістика представлена автотранспортними, залізничними та річковими перевезеннями. Питання їх безпеки полягає у збалансованості кількісного та якісного складу транспортних засобів, зменшенні цінових ризиків для учасників логістичних ланцюгів, використанні досвіду сучасних ІТ - систем, ефективних взаємовідносинах між структурними елементами логістичних утворень, правовій та юридичній підтримці.

Очевидно, що динаміка цін на всі види зернових культур має тенденцію до зростання. Така ситуація пояснюється ростом цін на ресурси, які приймають участь у виробництві зернової продукції, зокрема паливо, енергія, добрива, засоби захисту рослин, логістичні послуги. Протягом останніх п'яти років спостерігається тенденція зростання як витрат, так і середньої ціни реалізації, що в кінцевому випадку дало змогу отримати рентабельність зернової галузі в середньому на рівні 26,5% (рис. 2).

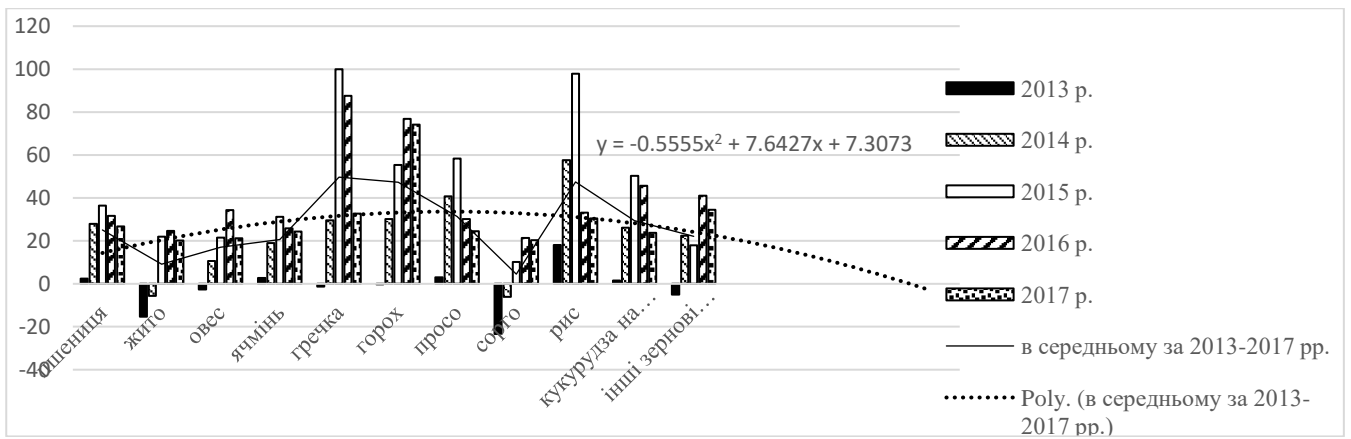

Рис. 2. Динаміка рівня рентабельності зернових культур.

Аналіз даних рис. 2 показує, що за 2013-2017 рр. серед зернових культур найбільш прибутковою була гречка. Її середня рентабельність за п'ять років склала 51%, а середній чистий прибуток з гектара - 2,6 тис. грн при середній врожайності 11,6 ц/га. Проте ця культура відрізняється найбільшою циклічністю. За роком надприбутків слідує сезон затоварення і продажу у збиток. Серед найбільш рентабельних зернових культур виявився рис (50% рентабельності, або 7,1 тис. грн/га) і горох (відповідно 35%, або 2,1 тис. грн чистого прибутку з гектара). Застережним є 2013 р., у який рівень собівартості майже ідентичний ціні реалізації, що, враховуючи прибутки, призвело до критично низького рівня рентабельності зернових. Коливання рівня рентабельності визначено, зокрема, світовими коливаннями цін на зерно. Загальна світова тенденція на окремі види зернових, вартість ресурсів, логістичні та маркетингові витрати, наявність кредитних ресурсів значною мірою впливають на формування не лише ціни продукції, а й на кінцевий результат. Побудована лінія тренду (у рівнянні регресії x_1 – прибуток, x_2 – собівартість, прогноз на період до 2021 р.) виявила тенденцію до зниження рівня рентабельності зернових.

Для забезпечення економічної безпеки зернового виробництва особлива увага приділена стійкості валових зборів зерна, яка характеризується коефіцієнтом стійкості (D) підприємства. Розрахунки свідчать про перевищення середньорічних показників врожайності над розмахом варіації, що підтверджує стійкість виробництва зернових культур в умовах функціонування товаровиробників зерна в Україні. Важливою групою показників, що характеризує стан економічної безпеки, є точка беззбитковості і запас фінансової міцності, розрахунок яких свідчить, що при виробництві зернових і зернобобових культур (без кукурудзи) запас фінансової міцності в точці беззбитковості (32,1 ц з 1 га) дорівнює нулю. При досягнутій в 2017 р. врожайності в 42,2 ц з 1 га, даний показник становить 51,46%. Найменший рівень запасу фінансової міцності спостерігається при виробництві кукурудзи - 49,58%, найвищий - 51,46% при виробництві зернових і зернобобових культур без кукурудзи. Проведені нами дослідження показали, що в умовах Хмельницької області просте відтворення на посівах зернових та зернобобових культур можливо при дотриманні нерівності $D \geq 0,345$, а розширене відповідно $D \geq 0,474$ (розраховано за рівнями урожайності). Отже, економічна безпека виробництва і реалізації зернових і зернобобових культур може бути забезпечена при запасі фінансової міцності не нижче 47,4%. Запас фінансової міцності в цілому по

зернових культурах склав у 2017 р. 57,13 %, що дещо вище допустимого рівня і є позитивним з позиції економічної безпеки підприємства.

Узагальнивши оцінювання ресурсного забезпечення у системі економічної безпеки за горизонтом діяльності товаровиробників зерна визначено їх розбалансованість, зумовлену коливаннями цін і неможливістю, у більшості випадків, виходу дрібного товаровиробника на зовнішні ринки самостійно. Отже, базис будь-якого господарювання передбачає наявність ресурсів, а подальша ефективність їх використання є свідченням раціональної та обґрунтованої системи управління.

У четвертому розділі – **«Механізми формування пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації»** – обґрунтовано складові організаційно-економічного механізму забезпечення реалізації стратегічних імперативів і пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна, запропоновано концептуальну парадигму континууму в системі економічної безпеки, здійснено систематизацію загроз і ризиків в системі формування механізмів реалізації стратегічних імперативів та посилення економічної безпеки.

Диверсифікація аграрного виробництва з урахуванням вимог екологічної, демографічної безпеки, соціальної відповідальності бізнесу та сприяння розвитку сільських територій є одними з імперативів економічної безпеки товаровиробників не тільки зерна, а й усіх учасників аграрного ринку.

Сучасні товаровиробники зерна можуть ефективно функціонувати та претендувати на успіх на світових ринках за умов використання інновацій у сфері селекційних розробок в галузі насінництва, забезпечення сучасними техніко-технологічними засобами. Такі заходи потребують чималих фінансових вкладень, проте дозволять успішно конкурувати на зовнішніх ринках і зменшувати ризики втрати прибутків. Пошук механізмів використання інтенсивних технологій на інноваційній основі забезпечить економічну безпеку підприємствам та економічну ефективність розвитку. Економічна безпека товаровиробників зерна в умовах міжнародної конкуренції передбачає вплив нестабільної політичної та соціально-економічної ситуації в країні та світі, недосконалості та мінливості законодавства, нормативно-правового забезпечення, корупції та криміналізації суспільства тощо. Особливо важливим є вивчення світового ринку зерна, його кон'юнктури з метою виявлення потенційних конкурентів та моніторингу споживчих можливостей країн-імпортерів. Негативний вплив процесу глобалізації позначається на товаровиробниках зерна через існування загроз збереження їх стійкості та цілісності, зокрема через злиття та поглинання, що виявляється через рейдерство як процес перерозподілу власності та виникнення корпоративних конфліктів.

У результаті проведених досліджень в роботі розроблено і обґрунтовано організаційно-економічний механізм забезпечення стратегічних імперативів та пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна як сукупність спрямованих дій для досягнення поставлених цілей за допомогою створення сприятливих умов для ефективного використання ресурсів, що дозволяє визначити напрями розвитку ефективного виробництва, нарощувати виробництво продукції високої якості та глибокої переробки з високою доданою вартістю, що сприяє посиленню конкурентних позицій (рис. 3).

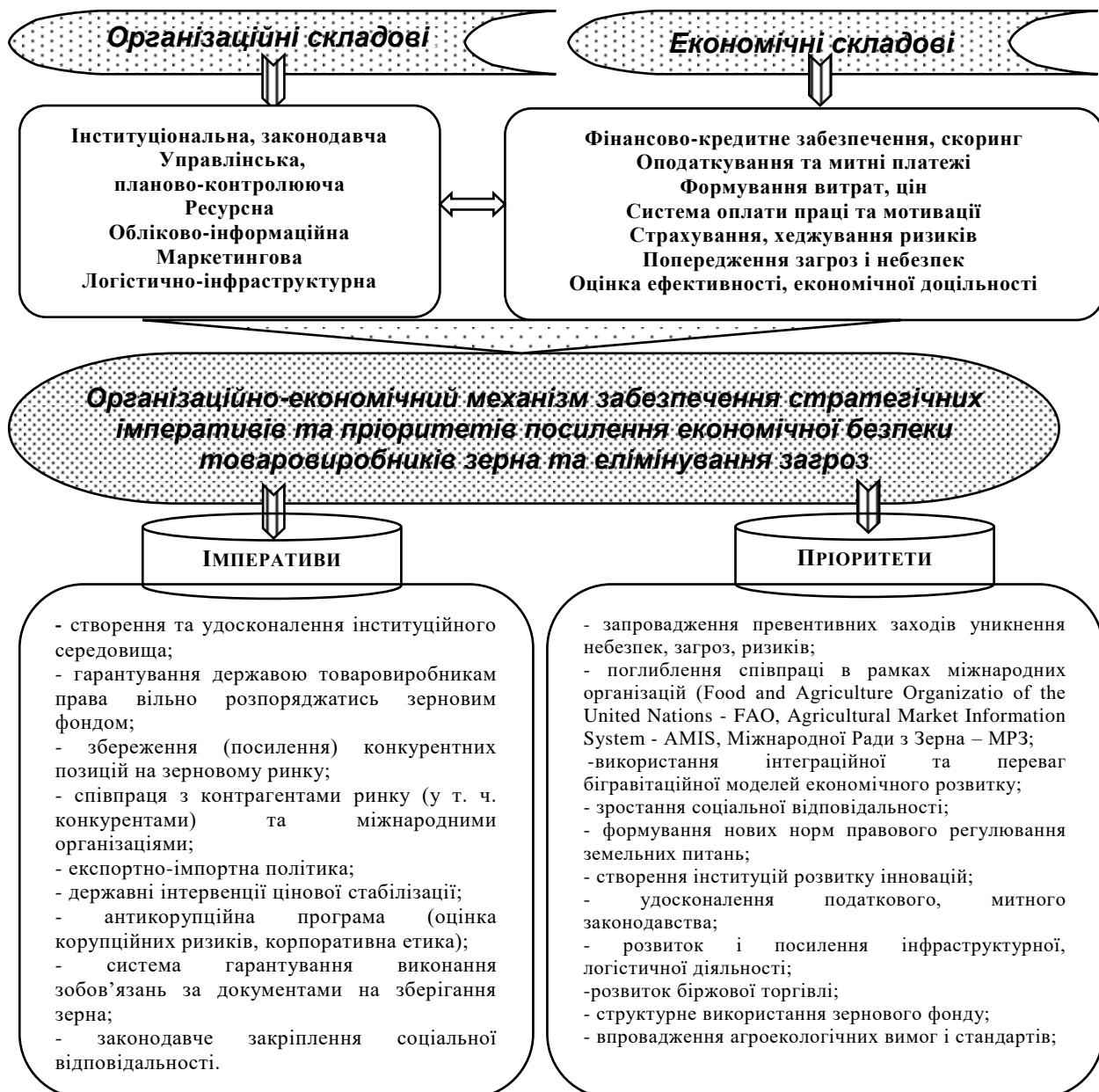

Рис. 3. Організаційно-економічний механізм забезпечення стратегічних імперативів і пріоритетів посилення економічної безпеки товаровиробників зерна та елімінування загроз

Продовольча безпека нерозривно пов'язана з економічною, оскільки визначається як фізичною, так і економічною доступністю, що включає цінову політику та купівельну спроможність населення. Продовольство як основа життєдіяльності людини має бути гарантованим державою, її інституціями, а формування цін має бути збалансоване купівельною спроможністю.

Визначення рівнів і складових продовольчої безпеки має базуватись на платформі безперервності і суцільності, тобто континууму доступності (евейлебелітивного), що визначає спроможність споживача задовольняти базові й похідні споживчі потреби, та витратно-цінового (костпрайсового) континууму, в основу якого покладено формування кількості продовольства відповідної якості за доступними цінами.

Зерно є основою продовольчої безпеки, а для України його виробництво та реалізація становлять місію глобального рівня, реалізація цілей якої дозволить

посилити економіку країни в цілому. Отже, розроблена модель економічної безпеки товаровиробників зерна за умов дотримання послідовності дотримання імперативів, забезпечення організаційно-економічних складових, встановлення пріоритетів превентивності загроз і ризиків, як етапів її реалізації, дозволить враховувати наявний стан та посилювати захист від небезпек і поетапно реалізовувати елементи стратегії та позитивні наслідки попередження ризиків.

Незбалансованість за окремими групами продуктів, що формують споживчі потреби населення та забезпечують продовольчу безпеку країни, вимагає глибокого аналізу та структурних зрушень в аграрному секторі економіки.

Розвиток аграрного бізнесу та валютні надходження в країну, безперечно, є позитивним явищем, однак нарощування експорту відбувається за рахунок зменшення внутрішнього споживання, і мова йде не стільки про виробництво зернових в розрахунку на одну особу (у 2017 р. цей показник становив 1457 кг), скільки про використання зерна, зерновідходів, побічної продукції зерновиробництва для потреб тваринництва, виробництва біопалива.

В умовах поглиблення міжнародних і транскордонних зв'язків, пошуку нових ринків збуту, підвищення вимог до конкурентоспроможності продукції важливим елементом ефективної зовнішньоекономічної діяльності товаровиробників зерна є оцінка наявного потенціалу і визначення зон ризику. Пріоритетність цілей і завдань у формуванні експортного потенціалу з урахуванням структурування ризиків і загроз дозволить адекватно порівнювати наявні потреби країн-партнерів України з можливостями її внутрішніх ресурсів та з урахуванням економічної безпеки вітчизняних учасників ринку.

Проведені розрахунки ступенів ризику окремих товаровиробників зерна дали підстави для висновку, що відображає результати впливу зональних ризиків за індикаторами економічної безпеки, зокрема урожайності, дебіторської та кредиторської заборгованості, прибутку, рентабельності. Розрахунки коефіцієнта зонального ризику коливань урожайності зернових показали, що найбільше його значення становить 1,742 і характерне для Вінницької області. Найменше значення відповідно у Закарпатській області, де коефіцієнт дорівнює 0,570.

В процесі розрахунку за лінійною формою тренду показників урожайності зернових культур по областях України з врахуванням зонального ризику коефіцієнт кореляції $r = 0,702$, що у відповідності до шкали Чеддока, свідчить про помітну тісноту зв'язку між показниками. В роботі показано, що найбільший рівень ризику зумовлений впливом факторів коливань ефективності діяльності підприємств.

У п'ятому розділі **«Концептуальні засади інноваційної складової стратегії економічної безпеки товаровиробників зерна»** обґрунтовано концептуальні засади інноваційної складової стратегії економічної безпеки товаровиробників зерна на основі удосконаленого механізму її реалізації, розроблено рекомендації з удосконалення елементів реалізації експортної зернової стратегії та підходів до прогнозування на засадах забезпечення економічної безпеки товаровиробників.

Підвищення стабільності та ефективності виробництва і переробки зерна є одним із ключових у національній аграрній політиці. Вирішення цього питання має чітко виражений регіональний характер, що зумовлено зростаючою відповідальністю регіонів за забезпечення населення продуктами харчування.

Головні пріоритети розвитку зерновиробних та зернопереробних підприємств на найближчий період, відповідно до «Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України до 2026 року», «Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» полягають у забезпеченні нарощування виробництва високоякісного зерна, стримування негативних процесів, що мають місце в сфері реалізації та просування товару до споживача, створення дорожньої карти нарощування експортного потенціалу зернової і зернопереробної галузей. Для цього є всі необхідні умови: родючі ґрунти, сприятливі кліматичні умови, наявність високоврожайних сортів. Слабкою ланкою залишається невирішеність проблем залучення інвестицій у розвиток мережевої інфраструктури та логістики у ланцюгу виробник-споживач.

Оскільки дана проблема має складний, важко формалізований характер, для її дослідження необхідно застосовувати відповідні принципи і методи системного аналізу і теорії управління. За таких обставин пропонуємо використовувати як один із інноваційних складників метод когнітивного моделювання евентуальної стратегії економічної безпеки як стратегії управління подіями. Когнітивний підхід дозволяє виявляти взаємозв'язок усіх елементів системи економічної безпеки підприємства, виявляти зв'язок з зовнішнім середовищем, має цільову спрямованість, дозволяє провести декомпозиційний аналіз та використовувати інструменти форсайту, контролінгу.

За допомогою інструментів когнітивного моделювання в дисертації розроблено когнітивну карту економічної безпеки товаровиробників зерна (рис. 4), яка дозволяє на підставі аналізу факторів, цілей, взаємодії елементів внутрішнього середовища підприємств управляти ризиками за допомогою контррозвідувальної карти когнітивного моделювання. Головним завданням підрозділів контррозвідувального захисту інтересів товаровиробників зерна у сфері економічної безпеки є попередження і запобігання зовнішньому впливу та втручанню у їх роботу контрагентів та учасників ринку. Ключовим аспектом ефективності роботи є забезпечення безперебійного та прибуткового функціонування підприємства.

Перевагою побудови когнітивної карти як інструмента моделювання інноваційних підходів економічної безпеки товаровиробників зерна є візуалізація причинно-наслідкових зв'язків між концептами і можливість виявлення неочевидних впливів та зв'язків. Одним із елементів ефективної та результативної діяльності підприємства має бути поєднання розробки стратегії з елементами методів економічної безпеки та її складової – конкурентної розвідки (ідентифікує загрози і ризики конкурентного зовнішнього середовища; розробляє превентивні заходи протидії втрати конкурентних позицій, загрозам рейдерству, економічним диверсіям) та контррозвідки (виявляє слабкі місця внутрішнього середовища; створює і запобігає витоку інформації та забезпечує збереження комерційної таємниці, безпеку управлінської діяльності; виявляє і протидіє веденню розвідувальної та протиправної діяльності з боку конкурентів, злочинних організацій та стейкхолдерів; забезпечує співпрацю з контрагентами щодо сприяння посиленню економічної безпеки). Інструментом своєчасного виявлення та попередження небезпек пропонується використовувати форензік за методикою протидії загрозам WBS (whistle blowing system – система оберненого зв'язку), що

дозволяє виявляти, аналізувати та регулювати ступені розкрадання, шахрайств.

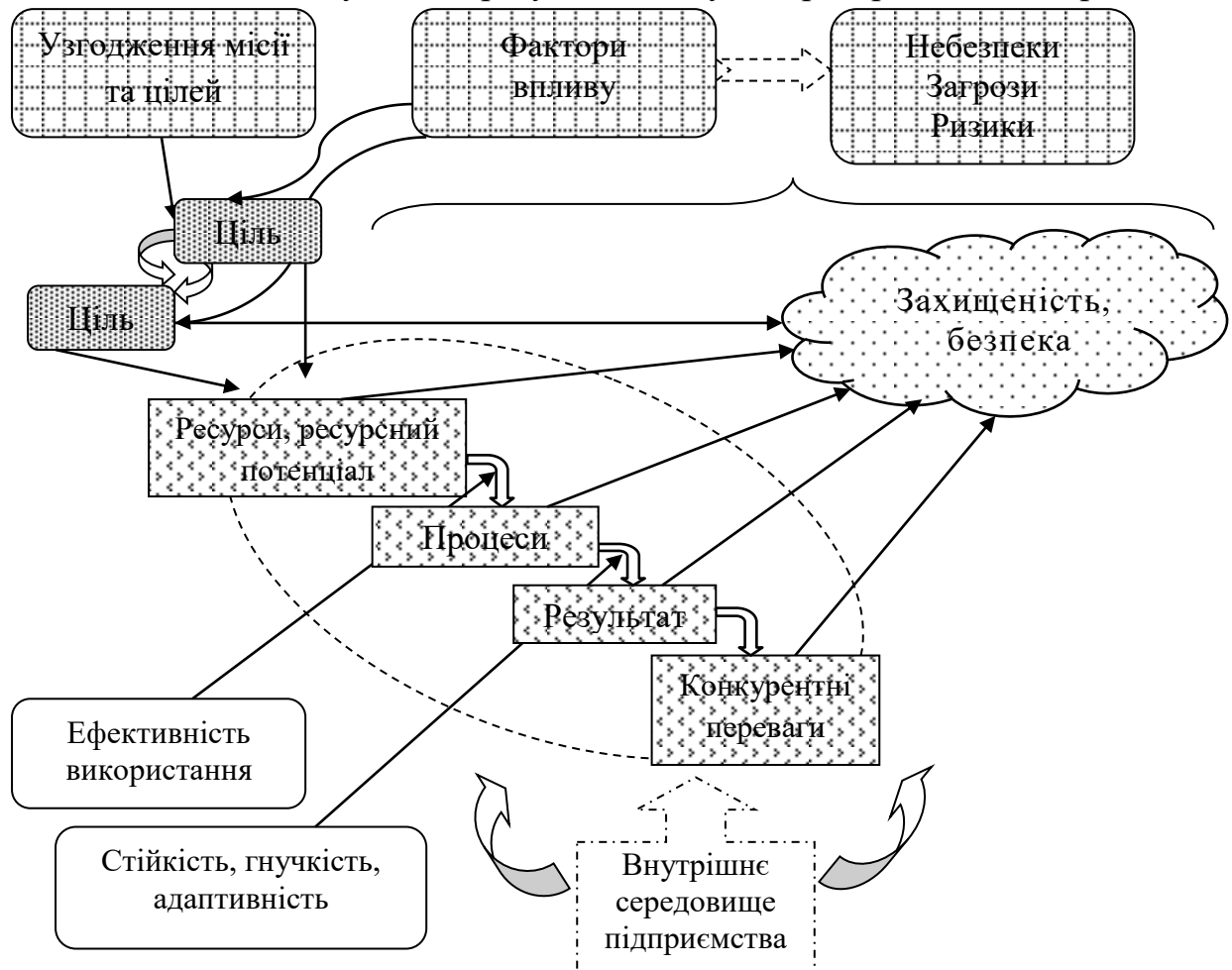
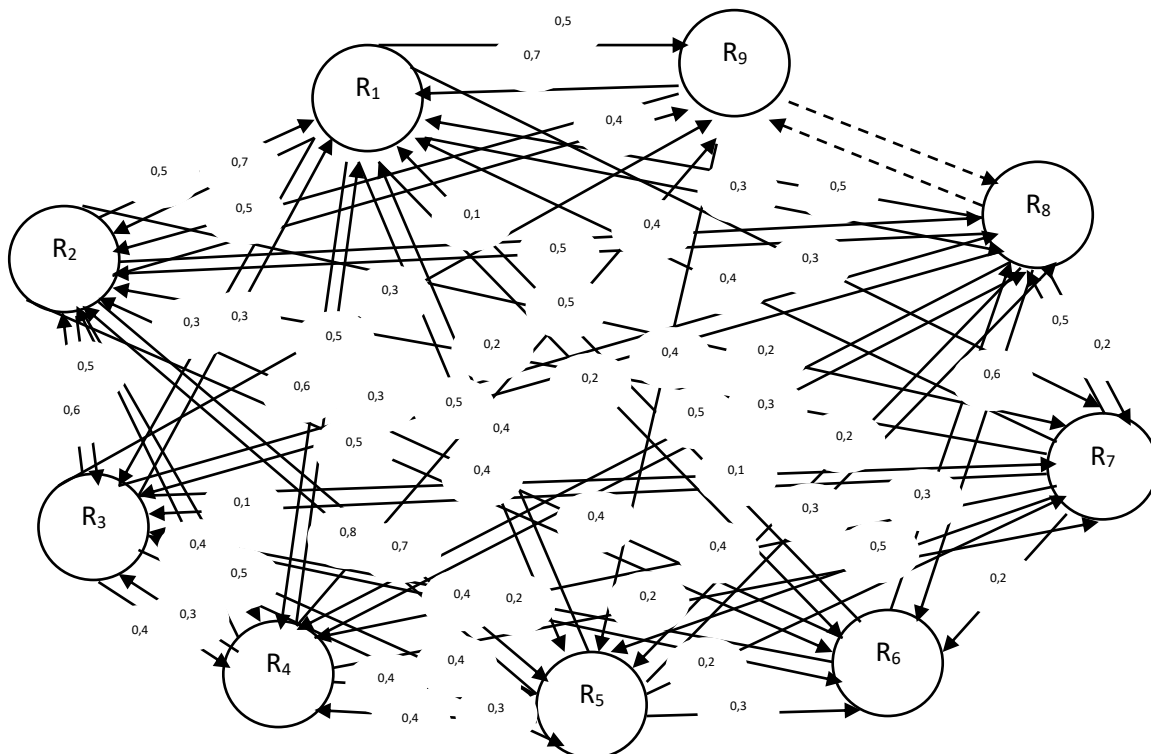

Рис. 4. Когнітивна карта економічної безпеки товаровиробників зерна.

Реалізацію нечіткої оцінки ризиків економічної безпеки можливо здійснювати завдяки інструментарію засобів Fuzzy Logic Toolbox середовища MatLab; побудову і аналіз когнітивної карти можливо виконувати у вільному середовищі нечіткого когнітивного моделювання FuzCogMap. Дана система складається з двох автономних програмних модулів, перший з яких - модуль аналізу нечітких когнітивних карт, що включає в себе підсистеми введення когнітивної карти і отримання прогнозу розвитку ситуації, другий - для структурного аналізу когнітивної карти, реалізованої в табличному процесі, експортується в файл і передається в другу підсистему структурного аналізу «Ражек», за допомогою якої суміжна матриця візуалізується в когнітивну карту.

За допомогою виявлення функціональних зв'язків між окремими факторами можливо побудувати структурно-логічні ланцюги управлінських впливів для прийняття обґрунтованих оперативних рішень. Така модель дозволяє завчасно виявити загрози, по можливості їх уникнути з найменшими ризиками та втратами, запобігти подальшому їх виникненню, що є пріоритетним завданням для посилення економічної безпеки товаровиробників зерна.

З метою відображення не тільки зв'язків, а й функціональних впливів між факторами побудовано матрицю взаємозв'язку ризиків товаровиробників зерна з коефіцієнтами впливу (рис. 5).

R₁ – ресурси; R₂ – ціна; R₃ – інфраструктура; логістика; R₄ – техніко-технологічна складова; R₅ – ринок; R₆ – соціальна складова; R₇ – взаєморозрахунки з контрагентами; R₈ – стейкхолдери; R₉ – природно-кліматичні чинники.

— зв'язки прямої дії

--- зв'язки не прямої дії.

Рис. 5. Контррозвідувальна когнітивна модель управління ризиками.

Вважаємо, що стратегії управління подіями (евентуальні стратегії) можливо застосовувати товаровиробникам зерна, які працюють в умовах ринкової глобалізації та діяльність яких знаходиться в зоні підвищених ризиків. Останні корелюють між собою, однак функціональні впливи є важкоструктурованими та вимагають особливих підходів мислення, що дає нам підстави використовувати можливості когнітивних технологій. Головним пріоритетом, як показали дослідження на шляху до посилення економічної безпеки, є досягнення стану захищеності від негативних впливів та невинуватених ризиків, які за умови несвоєчасного виявлення можуть поставити під загрозу поточну та довгострокову ефективність підприємств.

Одним із пріоритетів реалізації стратегії розвитку національного аграрного сектору є нарощування експортного потенціалу. Дослідженнями встановлено, що експорт зернових за аналізований період зберігав позитивну тенденцію, окрім 2017 р., коли його обсяги скоротились, зокрема через зменшення валових зборів (рис. 6).

Небезпекою формування експортного потенціалу та розвитку зерновиробництва слід вважати валютні коливання, оскільки при знеціненні національної валюти експортерам вигідно реалізовувати зерно та отримувати надприбутки, що має діаметрально протилежну ситуацію при укріпленні гривні. Це означає, що загальний стан економіки країни корелює з інтересами великих гравців на ринку зерна, що розбалансовує стан економічної безпеки між окремими товаровиробниками галузі.

Рис. 6. Прогноз експорту зернових культур з України.

Інша небезпека полягає у нераціональних обсягах виробництва і споживання продукції в розрахунку на одну особу: індикатори достатності споживання (співвідношення між фактичними і раціональними нормами) продукції зернопереробних галузей знаходиться в межах раціональних норм, тоді як м'яса та м'ясопродуктів, молока і молокопродуктів, плодів і ягід, риби та рибних продуктів перебувають нижче рекомендованих значень. Світові баланси зернових також переконливо свідчать про зростання загального споживання зернових, зокрема пшениці і кукурудзи. Незбалансоване споживання продуктів харчування українцями позначається на здоров'ї та працездатності. Така ситуація диктує перегляд на державному рівні структури використання зернового фонду шляхом впровадження моніторингу та контролю, що передбачає необхідність розробки науково обґрунтованої і раціональної політики ведення зернового господарства.

Окремим пріоритетним напрямом економічної безпеки зернового сектору можна вважати можливість раціонального використання зерновідходів для потреб формування і розвитку енергетичної незалежності України. Обсяги сучасного виробництва зерна дозволяють отримувати сировину для забезпечення діяльності підприємств з виробництва паливних брикетів. Одним із інструментів інвестування для вирішення питань, пов'язаних з реалізацією пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна, є використання таких переваг фінансового лізингу, як придбання і використання техніки без значних одноразових витрат, зручність платежів, доступність для малого та середнього товаровиробника порівняно з кредитними ресурсами.

Недосконалість податкового законодавства особливо негативно впливає на малий і середній бізнес, який в умовах зростання інфляції, подорожчання витратоформуючих елементів при виробництві зерна призводить до зменшення рентабельності та можливості повороту до загрозливої тенденції зменшення виробництва. Декларуючи стратегічне нарощування зерновиробництва, варто звернути увагу на практично відсутню ефективну систему біржової торгівлі. Існує окрема практика форвардних контрактів, проте ф'ючерсні контракти виписуються вкрай рідко, що можна віднести до сфери інтересів забезпечення економічної безпеки, оскільки ф'ючерсний ринок виступає інструментом

страхування ризиків, зокрема хеджування цінових ризиків.

У дисертації показано, що посилення конкуренції спонукає до оперативного реагування і удосконалення механізмів ухвалення управлінських рішень та призводить до необхідності посилення безпекових елементів механізму управління ризиками та їх оцінювання.

Узагальнення сукупності засобів та методів впливу на посилення економічної безпеки товаровиробників, урахування особливостей ведення зернового господарства на основі стратегічних імперативів дозволило розробити механізм їх реалізації в умовах посилення глобалізаційних впливів. За допомогою інструментів їх реалізації можливою є ідентифікація потенційних та реальних загроз, ризиків, небезпек та невизначеностей, які в сучасних умовах глобалізації потребують інноваційних та креативних підходів до їх попередження та знешкодження.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі виявлення і концептуалізації новітніх проявів глобалізації у діяльності учасників ринку запропоновано нове бачення і вирішення актуальної наукової проблеми – формування теоретичних і методологічних засад забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна України, а також обґрунтовано необхідність реалізації комплексу заходів в межах розроблених концептуальних положень. Результати дослідження зумовили формулювання висновків концептуального, методологічного і практичного спрямування:

1. Генезис теорій дослідження та узагальнення підходів до трактування поняття «економічна безпека» дозволили визначити його як стан використання комплексу корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей, який забезпечує максимальну ефективність функціонування суб'єктів економічних відносин та попередження внутрішніх та зовнішніх негативних впливів для досягнення результативності, стабільності, пріоритетності виробничого, соціального, науково-технічного розвитку. Захист економічних інтересів завжди відіграє стимулюючу роль у діяльності суб'єктів господарювання. Умови функціонування вимагають нових підходів у досягненні стану економічної безпеки як такого, що не загрожує втратою економічних вигід, конкурентних позицій на ринку, репутації, провадженню діяльності.

2. Для забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна важлива їх інституціональна підтримка, головним модератором якої виступає держава. Систематизацією структури та ієрархії інституціонального забезпечення економічної безпеки встановлено, що за умов сучасної інтеграційної стратегії та розвитку транскордонного економічного співробітництва зростає роль базисних і похідних інституцій, яка визначається інституційно-правовим забезпеченням. Важливим індикатором інституціональних аспектів економічної безпеки держави визначено рівень забезпечення механізму їх підтримки, для товаровиробників зерна – імплементація інституційних заходів та інструментів їх реалізації. Повноцінне функціонування складових економічної безпеки через механізм дії

окремих інституцій дозволить ідентифікувати дієвись інституціонального фундаменту та забезпечить можливість досягнення найбільшого стану попередження загроз та уникнення негативних ризиків.

3. Дослідження процесів трансформації умов функціонування товаровиробників зерна дозволило довести диференціацію підходів до забезпечення їх економічної безпеки залежно від галузевих особливостей функціонування та господарювання. Визначено, що національний зерновий сектор забезпечує пропозицію та впливає на вартість основних видів продовольства і доходів товаровиробників, валютні надходження за рахунок експорту, розвиток сільських територій та навколишнє середовище. Рівень економічної безпеки визначається дрібнотоварним (господарства населення, фермери), середньотоварним (сільськогосподарські підприємства) та великотоварним (агрохолдинги, транснаціональні корпорації) укладом товаровиробників, що зумовлює різні рівні захищеності від загроз, небезпек, невизначеності та ризиків. Обґрунтовано, що товаровиробники зерна знаходяться у максимальній залежності від ринкової глобалізації, оскільки рівень їх економічної безпеки формують зміна світової кон'юнктури, цінові флуктуації, ринкова інфраструктура, лібералізація світової торгівлі, еластичність попиту та пропозиції.

4. За результатами синергії наукових підходів та власних досліджень доведено, що для товаровиробників зерна з огляду на лідируючі позиції виробництва та експорту важливим є визначення пріоритетів економічної безпеки. Встановлено, що лише конвергенція холистичного і системного підходів дозволить забезпечити розвиток продуктивних сил, розкриє можливості експорту продукції з підвищеною доданою вартістю, посилить інвестиційну привабливість переробних галузей. Запропоновано науковий підхід до побудови механізму визначення пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна, який, враховуючи умови ринкової глобалізації, регламентує наявні ресурси та порядок застосування захисних дій в процесі забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів.

5. Дослідження взаємозв'язків і взаємозалежностей товаровиробників на ринку зерна в умовах глобалізації дозволило розробити модель їх економічної безпеки, що ґрунтується на взаємодії ресурсів і власності та формуванні витрат, визначенні якості, ціни, ефективному маркетингу за умов дії інституціональних імперативів та глобалізаційних впливів, що дозволяє попереджувати ризики, небезпеки, загрози і невизначеність та забезпечує адаптивність, гнучкість, мобільність, страхування ризиків, розвиток, соціальну відповідальність і трансформується у динамічний та статичний стани безпеки. Процедуру визначення ступеня захищеності товаровиробників та їх спроможності до подолання наслідків потенційних і фактичних загроз пропонується розглядати як оцінку рівня економічної безпеки, що формує методичне підґрунтя її посилення в умовах зовнішньоекономічної діяльності та міжнародного співробітництва.

6. Одним із способів забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна є отримання оперативної, достовірної, структурованої інформації та її якісний аналіз. В роботі аргументовано необхідність захисту учасників ринку від

несанкціонованого доступу та загроз інтерфейсній складовій економічної безпеки. Для вирішення цієї проблеми запропоновано науковий підхід до формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки та оцінювання її функціонування, в основу якого покладено визначення користувачів, підбір та адаптацію інформації до їх потреб, вибір часових параметрів, обробки і використання, що забезпечує оперативність і своєчасність ідентифікації цільових джерел, формування масивів поліваріантних даних Bigdata з метою захисту інформації та кібербезпеки підприємства, оптимізації ресурсів, ефективності при мінімальному впливі на екосистему.

7. Методологія оцінювання економічної безпеки товаровиробників зерна поєднує визначення методів, критеріїв та чинників її забезпечення, що потребує аналізу елементів структури та взаємозв'язків зовнішніх і внутрішніх складових економічної безпеки, які для товаровиробників зерна мають властиві специфікації. В дисертації запропоновано класифікацію методів оцінювання економічної безпеки залежно від рівня та напрямку дослідження, часу проведення, джерел інформації, ступеня формалізації, способу оцінювання, які у практичній діяльності підприємств використовуються комбіновано, що дозволяє ефективно оцінити рівень економічної безпеки та завчасно попередити деструктивні впливи. Критеріальними ознаками стану економічної безпеки товаровиробників зерна пропонуються рівні показників-індикаторів, які поділяються на стимулятори і дестимулятори, що визначає зовнішні і внутрішні вартісні, натуральні та якісні чинники впливу.

8. Дослідження ефективності діяльності учасників зернового ринку та інструментарію побудови і реалізації їх стратегій дозволило запропонувати методи індикативного аналізу рівня економічної безпеки товаровиробників зерна і формування пріоритетів забезпечення цієї безпеки, основу яких становить процедура визначення оптимальної системи індикаторів в умовах глобалізації у якості робочого інструментарію реалізації стратегій. Така взаємопов'язана послідовність дій включає вибір і співставлення вагомих фактичних і граничних значень показників-індикаторів, сценарного прогнозування небезпек, формування цільових орієнтирів, що сприяє виокремленню загроз, ризиків, невизначеностей у діяльності суб'єктів господарювання, а також надає можливості реалізації визначених стратегій та безпекового режиму відносно економічних контрагентів, забезпечує проведення оцінювання економічної безпеки та оптимізації управління ризиками за допомогою інструментів моделювання.

9. Дослідження стану і тенденцій розвитку виробництва і збуту зерна в умовах сучасного світового економічного простору, структурування основних проблем товаровиробників дало можливість розробити концепцію впливу та взаємозв'язку загроз, небезпек і ризиків, а також створити підґрунтя для аналізу і розробки механізмів формування пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна різних розмірів та організаційно-правових форм. В роботі визначено, що економічна ефективність зернового виробництва тісно пов'язана з розміром господарства за площею ріллі. Зростання концентрації виробництва посилює конкурентоспроможність товаровиробників. Поряд з тим відстежено

процеси, що погіршують її результати: збільшення внутрішньогосподарських транспортних витрат, ускладнення управління виробництвом, криза кадрів.

10. В роботі доведено, що покращення ресурсного забезпечення товаровиробників зерна в системі їх економічної безпеки має спрямовуватися на ідентифікацію та оцінювання загроз і ризиків тактичній і стратегічній діяльності. Дослідження показали, що переважно малі та мікропідприємства є генераторами трудової зайнятості. Проте нестача інвестиційних ресурсів у таких товаровиробників зерна породжує загрози їх економічній безпеці, що негативно впливає на інноваційну, інфраструктурну та інші складові ресурсного потенціалу. Встановлено важливість пропорційного збільшення виробництва зернових з одночасним нарощуванням потужностей для їх зберігання і транспортування.

11. Вивчення результатів господарської діяльності товаровиробників та чинників, що формують ці результати, дозволило встановити, що стратегічні орієнтири та структурні характеристики виробництва і збуту зерна як ключові концепти економічної безпеки товаровиробників зерна знаходяться у залежності від механізмів забезпечення стабільності і прибутковості та волатильності цін. В основу цінової політики у зерновій галузі покладено ринкову кон'юнктуру, забезпечення продовольчої безпеки, тоді як переважно сировинний напрям експорту породжує небезпеки в довгостроковій перспективі, зокрема ризики зниження цін на сировинні ресурси на світових ринках збуту. Стратегічне бачення економічної безпеки товаровиробників зерна повинно ґрунтуватися на синергії доведених практикою наукових підходів та інноваційних розробок у сфері посилення захисту економічних інтересів суб'єктів господарювання, пріоритетності державних програм з регулювання і розвитку. В дисертації аргументовано, що одним з інструментів ефективного механізму нівелювання флуктуацій цін на зернові є реальне функціонування товарних бірж, використання прозорих правил і методик котирування, торгівля зерновими ф'ючерсами, що дозволить зменшувати, диверсифікувати та уникати фінансових ризиків та є одним із пріоритетів посилення економічної безпеки товаровиробників зерна.

12. У ході дослідження зроблено висновок, що ефективність забезпечення економічної безпеки учасників зернового ринку залежить від економічної ефективності виробництва та збуту, результати яких є каталізаторами успіху. В роботі запропоновано науково-методологічні підходи, що передбачають використання системи критеріїв і показників, методик індикативного аналізу та експертних оцінок, використання сучасних засобів отримання та обробки інформації і дозволяють визначити ключові показники-маркери, а також оцінювати наявні і потенційні загрози, слабкі сторони товаровиробників. Проведені дослідження дозволили отримати прогностичні оцінки рівня рентабельності зернових, що засвідчило можливість зниження ефективності виробництва і збуту зерна за умови збереження ідентифікованих чинників негативних впливів та погіршення рівня економічної безпеки товаровиробників зерна.

13. Вивчення існуючих методів і засобів впливу на економічну безпеку учасників зернового ринку, що мають фрагментальний характер, дозволило обґрунтувати складові організаційно-економічного механізму забезпечення

реалізації стратегічних імперативів збереження та посилення конкурентних позицій товаровиробників, враховуючи запропоновану концептуальну модель економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації. З метою посилення економічної безпеки товаровиробників зерна рекомендовано дотримуватись таких імперативів, як послідовне удосконалення інституційного середовища, державне сприяння ефективному розпорядженню зерновими фондами і посиленню конкурентних позицій, розробці дієвих антикорупційних програм та корпоративної етики, а також створення системи гарантування виконання зобов'язань за документами на зберігання зерна, законодавче закріплення соціальної відповідальності як участі зерновиробників у вирішенні соціально-економічних, екологічних та продовольчих проблем населення, посилення інноваційно-інвестиційних процесів та державно-приватне партнерство.

14. Систематизація та науковий аналіз емпіричних даних дозволили довести, що зростання обсягів виробництва зерна на одну особу зумовлене не стільки збільшенням валових зборів, скільки демографічною кризою, змінами в харчових уподобаннях, здорожчанням ресурсної компоненти у виробництві продуктів із зерна. Нарощування експортних зернових пропозицій відбувається з одночасним скороченням фонду споживання, що свідчить про необхідність структурних змін у підходах до формування продовольчих, зокрема зернових, балансів. Дослідження впливу змін економічно-політичної та культурної інтегріції на економічну безпеку товаровиробників зерна забезпечило визначення загроз і ризиків глобальної системної кризи продовольчій безпеці через кон'юнктурні зміни зернового ринку. Це слугувало виробленню рекомендацій на державному рівні щодо вивчення та реалізації необхідних змін у раціональних нормах харчування з позицій сучасних досліджень раціональної структури виробництва та посівів зернових з метою розвитку галузі тваринництва, посилення енергетичної безпеки. В роботі запропоновано базову платформу безперервності та суцільності як концептуальну парадигму континуумів.

15. Вивчення специфіки розрізнених засобів впливу на економічну безпеку учасників зернового ринку дозволило обґрунтувати необхідність удосконалення фінансово-кредитного механізму формування пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна як важеля їх розвитку та інноваційно-інвестиційної підтримки за допомогою фінансових методів та форм, використовуючи фінансові інструменти механізм має поєднувати елементи паритетності державних і приватних ресурсів за допомогою використання мотиваційних, фінансових, організаційних та інституційних складників. У результаті дослідження встановлено, що в сучасних умовах дієвим інструментом механізму фінансово-кредитної системи є аграрні розписки.

16. Проведені розрахунки ступенів ризику окремих товаровиробників зерна дали підстави для висновку, що відображає результати зональних ризиків за індикаторами економічної безпеки, зокрема урожайності, дебіторської та кредиторської заборгованості, прибутку, рентабельності. Доведено, що загрози і ризики мікросередовища характеризують ризики, зумовлені взаємодією товаровиробників з контрагентами та стейкхолдерами. Здійснене оцінювання

економічної безпеки мікросередовища за вищезазначеними індикаторами дозволило виявити рівні ризику зменшення прибутковості. В роботі аргументовано, що стійкість до ризиків полягає у їх своєчасному виявленні, здатності прогнозувати, оцінити ступінь керованості, мінімізації або можливостей нівелювання.

17. Теоретичне організування відомих наукових підходів та емпіричних даних дозволило розробити концептуальні засади інноваційної складової стратегії економічної безпеки товаровиробників зерна з акцентом на удосконаленні механізму її реалізації через використання концепту конкурентної розвідки. В роботі подано результати проведеного когнітивного моделювання евентуальної стратегії як інноваційного підходу до забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна, елементами якої є стратегії придбання, створення, акумуляції, збереження знань та управління подіями, перетворення відібраних фактів у матрицю взаємозв'язку та побудова контррозвідувальної когнітивної карти управління ризиками, що дозволило врахувати фактори ендогенного та екзогенного характеру і попереджувати небезпеки, загрози і небажані ризики, прогножуючи варіанти стану економічної безпеки.

18. У результаті дослідження виявлено загрози та визначено пріоритети експортної зернової стратегії з врахуванням запропонованих обов'язкових елементів концепції економічної безпеки товаровиробників. Встановлено, що розширення експортних горизонтів можливе за рахунок реалізації системних елементів, що передбачають контроль якості, дотримання фітосанітарних вимог, стандартів, виконання зовнішньоекономічних контрактів, умови яких адаптовані до індивідуальних потреб споживачів, посилення уваги з боку аграріїв до виробництва органічної продукції, селекційного насіння, створення потужностей для внутрішньої переробки зерна та його відходів і побічної продукції з метою зміцнення енергетичної безпеки держави. Проведене прогнозування експорту зернових культур засвідчило наявний потенціал його зростання за умови подолання загроз нестачі інфраструктури та логістичного обслуговування.

19. Дослідження взаємозв'язків і супідрядності тенденцій, явищ і процесів на зерновому ринку показало, що посилення конкуренції та наростання глобалізаційних викликів спонукає товаровиробників до оперативного реагування і перегляду існуючих управлінських рішень, що призводить до пошуку нових підходів посилення безпекових елементів механізму управління ризиками та їх оцінювання. Одним із способів зменшення небезпек, скорочення непродуктивних витрат, покращення якості продукції має стати доступність перспективних інноваційних розробок у взаємозв'язку з оцінюванням загроз і ризиків безпеки виробництва та збуту зерна. В роботі аргументовано, що використання інформаційних технологій та систем інноваційного провайдингу сприяє ефективнішому веденню аграрного бізнесу. Пріоритетними для товаровиробників зерна є системи супутникового моніторингу полів, сканування ґрунту, обліку земельного банку, трекінг-техніки та облік пального, контроль зрошення, GPS-навігація, ERP (Enterprise Resource Planning System - інформаційна система, що оптимізує ресурси, робочі процеси та здійснює контроль), CRM (Customer relationship management - система управління взаємовідносинами з клієнтами) та

софт (електронний документообіг, портальні рішення, поширення та обмін інформацією), адаптоване програмне забезпечення для управління підприємством, оцінювання загроз і ризиків.

20. З метою сприяння захисту інтересів стейкхолдерів у сфері виробництва і збуту зерна розроблено механізм реалізації стратегічних імперативів посилення економічної безпеки товаровиробників зерна. Вплив ресурсної складової на стратегію забезпечення їх економічної безпеки включає стратегію підтримки та стратегію відновлення. Оскільки базис господарювання становлять ресурси, а ефективність їх використання є свідченням раціональної й обгрунтованої системи управління, послідовна реалізація елементів механізму за допомогою інструментів реалізації стратегічних імперативів дозволяє виокремити пріоритети економічної безпеки товаровиробників зерна для посилення їх захисту та успішного функціонування і розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та навчальні посібники:

1. Корженівська Н. Л. Імперативи та пріоритети економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації. Монографія. Корженівська Н. Л. Кам'янець-Подільський. ПП Зволейко Д. Г. 2019. 444 с. (25,8 друк. арк.)

2. Корженівська Н. Л. Оцінка економічної безпеки товаровиробників зерна. Складові регіонального розвитку національного господарства : монографія, том 1; за наук. ред. М. І. Маниліча, В. Ф. Столярова, Я. І. Виклюка. Приватний вищий навчальний заклад «Буковинський університет». Чернівці : Книги – ХІІ. 2014. 156 с. С. 149-156. *Особистий внесок здобувача: розглянуто методологічні підходи до аналізу рівня економічної безпеки товаровиробників зерна; (0,52 друк. арк.).*

3. Корженівська Н. Л. Імперативи та пріоритети економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації. Основні пріоритети розвитку АПК України у контексті економічної, продовольчої та енергетичної безпеки країни : монографія. Під ред. д.е.н., професора Ю. О. Нестерчук. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві» (Вид-ць «Сочінський»). 2014. Ч. 1. 204 с. С. 101-106. *Особистий внесок здобувача: обгрунтовано необхідність посилення соціальної відповідальності товаровиробників зерна, вдосконалення інституцій, розширення інформаційного простору, збереження природного ресурсного потенціалу (0,44 друк. арк.).*

4. Корженівська Н. Л. Сучасний стан та проблеми формування стратегії економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах глобалізації. Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері (економічне районування, стратегічне планування, інтелектуально-інноваційні системи, трудовий потенціал та розвиток сільських територій) : колективна монографія. Т. 2. За заг. ред. Т. О. Журавльової. Павлоград : АРТ Синтез-Т. 2014. 370 с. С. 352-359. *Особистий внесок здобувача: запропоновано сукупність заходів та механізм управління ризиками, використання переваг інформаційно-аналітичної системи як частини інфраструктурного забезпечення економічної безпеки, елементів евентуальної*

стратегії та когнітивного моделювання, гнучкого менеджменту в умовах глобалізаційних тенденцій, що забезпечить фінансово-економічну стійкість товаровиробників (0,42 друк. арк.).

5. Корженівська Н. Л. Перспективи і ризики експорту українського зерна новими транскордонними коридорами. Соціальні трансформації: сім'я, шлюб, молодь, середній клас та інноваційний менеджмент у країнах Нового Шовкового шляху : монографія. За заг. ред. С. В. Руденко, Чен Гуангжин. Одеса : КУПРІЄНКО СВ. 2016. 252 с. С. 40-45. *Особистий внесок здобувача: визначені стан та експортні можливості України з трансграничного співробітництва в рамках проекту Нового шовкового шляху, зокрема перспективи торгівлі зерновими культурами, що пов'язано з ризиками, пошук і усунення яких є компетенцією сфери економічної безпеки (0,25 друк. арк.).*

6. Корженівська Н. Л. Ресурсний потенціал в оцінці конкурентноздатності та економічної безпеки зерновиробництва. Організаційно-економічний механізм розвитку відтворювального потенціалу України: національний та регіональний аспекти : колективна монографія. За заг. ред. А. М. Гуменюка. Чернівці : Технодрук. 2016. 316 с. С. 292-307. *Особистий внесок здобувача: досліджено теоретичні основи ресурсного потенціалу товаровиробників зерна та аналізу механізмів його відтворення, запропоновано ряд важелів і напрямків з елементами інновацій щодо посилення конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємств з огляду на особливості зернового господарства (1,0 друк. арк.).*

7. Korzhenivska N. Economic security and risk management in the agricultural sector. Scientific achievements in agricultural engineering, agronomy and veterinary medicine contains peer reviewed chapters, which are authored by participants of the Polish Ukrainian Academic Exchange, which took place on State Agrarian and Engineering University in Podilya (Ukraine) and Agriculture University in Krakow (Poland). 2017. https://www.researchgate.net/publication/322100236_SCIENTIFIC_ACHIEVEMENTS_IN_AGRICULTURAL_ENGINEERING_AGRONOMY_AND_VETERINARY_MEDICINE_Polish-Ukrainian_Cooperation_VOL_I_scientific_editors. *Особистий внесок здобувача: виявлені та обґрунтовані основні типи ризиків і загроз для ефективної діяльності підприємств однієї з основних, формуючих валову продукцію та експортні надходження галузей національної економіки - зернової. Визначено стратегічні напрями і запропоновані компоненти механізму економічної безпеки та оцінки ризиків (1,0 друк. арк.).*

8. Пармаклі Д., Власова А., Рудик В., Корженівська Н. Основи економіки : навч. пос. Кам.-Под. : вид-во ПП «Медобори-2006». 2013. 231 с. С. 181-207. *Особистий внесок здобувача: розкрито сутність, класифікація та функції зовнішньоекономічних зв'язків, особливості розвитку міжнародних економічних відносин на сучасному етапі; сформовані теоретико-методологічні підходи до формування світової економіки з огляду на соціально-економічні та глобальні екологічні проблеми; запропоновані шляхи вирішення проблем світової економіки та економічного зростання (3,5 друк. арк.).*

Статті у наукових фахових виданнях та у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

9. Корженівська Н. Л. Напрямки розвитку зернової галузі Хмельниччини. Вісник Львівського державного аграрного університету : Економіка АПК. 2001. № 8. С.178-180. *[видання включене в міжнародні наукометричні бази : Academic Resource, Research Bible] (0,3 друк. арк.).*
10. Корженівська Н. Л. Зерновий потенціал Хмельниччини : стан та напрями розвитку. Зб. наук. праць. Вип. 9. 2001 р. Кам.-Под. С. 280-282. *[видання включене в міжнародні наукометричні бази : РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR] (0,27 друк. арк.).*
11. Корженівська Н. Л. Система управлінського обліку на сільськогосподарських підприємствах. Збірник наукових праць № 13. Кам. - Под., 2005. С. 240-243. *[видання включене в міжнародні наукометричні бази : РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR] (0,3 друк. арк.).*
12. Корженівська Н. Л. Логістика як інструмент підвищення ефективності господарювання. Університетські наукові записки. Часопис ХУУП. 2005. № 4. С. 359-363. *[видання включене в міжнародну наукометричну базу Index Copernicus] (0,4 друк. арк.).*
13. Корженівська Н. Л. Системи кредитування в аграрному секторі економіки. Збірник наукових праць, Вип. 14. Кам'янець-Подільський, 2006 р. С. 209-213. *[видання включене в міжнародні наукометричні бази : РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR] (0,4 друк. арк.).*
14. Корженівська Н. Л. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників : банківський аспект. Збірник наукових праць ПДАТА. Вип. 15. Том. 3. Інститут бізнесу і фінансів. 2007. С. 381-386. *(0,6 друк. арк.).*
15. Корженівська Н. Л. Обліково-аналітична інформація в системі управління сільськогосподарським підприємством. Збірник наукових праць. Вип. 16. Т. 3. Кам'янець-Подільський, Абетка, 2008. С. 488-490. *[видання включене в міжнародні наукометричні бази : РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR] (0,2 друк. арк.).*
16. Корженівська Н. Л., Віннічук А. П. Тенденції розвитку зернофуражної галузі Хмельниччини. Збірник наукових праць ПДАТУ. Вип. 17. Кам.-Под. 2009 р. С. 153-157. *[видання включене в міжнародні наукометричні бази : РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR]. Особистий внесок здобувача: проаналізовано стан та тенденції розвитку кормовиробництва Хмельниччини та розроблено практичні пропозиції щодо удосконалення його структури в частині зернової складової (0,3 друк. арк.).*
17. Корженівська Н. Л. Конкурентоспроможність зернового виробництва на регіональному рівні. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка : Економічні науки. Випуск 97. 2010. С. 130-135. *[видання включене в міжнародну наукометричну базу Google Scholar]. (0,3 друк. арк.).*
18. Корженівська Н. Л. Функціонування зернової галузі та її розвиток на Хмельниччині. Збірник наукових праць ПДАТУ. Вип.18. Кам.-Под. 2010 р. С.

207-210. [видання включене в міжнародні наукометричні бази : РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR]. (0,3 друк. арк.).

19. Корженівська Н. Л. Оцінка структурних змін у зерновій галузі Хмельниччини. Збірник наукових праць БНАУ. Економіка та управління АПК. Вип. 4 (81). Біла Церква. 2010 р. С. 44-47. [видання включене в міжнародну наукометричну базу РІНЦ]. (0,24 друк. арк.).

20. Корженівська Н. Л., Кушнір Л. А. Стан та перспективи зернового господарства Хмельницької області. Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. № 2. 2010 р. С. 80-83. [видання включене в міжнародні наукометричні бази : НБУ ім. В. І. Вернадського, Index Copernicus Jurnal Master List]. Особистий внесок здобувача: на основі аналізу стану розвитку зерновиробництва Хмельницької області сформовано напрямки його розвитку з врахуванням особливостей стану національної економіки та експортних можливостей (0,2 друк. арк.).

21. Корженівська Н. Л. Підвищення ефективності виробництва зерна як чинник стабільності продовольчого ринку. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка : Економічні науки. Випуск 112. 2011. С. 363-367. [видання включене в міжнародну наукометричну базу Google Scholar]. (0,24 друк. арк.).

22. Корженівська Н. Л. Огляд динаміки виробництва зерна та його економічної ефективності. Збірник наукових праць ПДАТУ. Вип. 19. Кам.-Под. 2011. С. 218-223. [видання включене в міжнародні наукометричні бази : РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR] (0,4 друк. арк.).

23. Корженівська Н. Л., Романова В. В. Формування категорії «економічна безпека»: історичний дискурс. Збірник наукових праць ПДАТУ. Вип. 20. Т. 2. Кам.-Под. 2012. С. 180-182. [видання включене в міжнародні наукометричні бази : РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR]. Особистий внесок здобувача: на основі теоретичних узагальнень трактувань категорії «економічна безпека» запропоновано формулювання економічної безпеки, що може бути використане товаровиробниками зерна (0,2 друк. арк.).

24. Корженівська Н. Л. Стан зерновиробництва регіону як чинник забезпечення продовольчої безпеки країни. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 137. Харків : ХНТУСГ. 2013. С. 137-142. [видання включене в міжнародну наукометричну базу Google Scholar]. (0,3 друк. арк.).

25. Корженівська Н. Л. Особливості забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Спецвипуск. Полтава : ПДАА. 2013. С. 166-172. [видання включене в міжнародні наукометричні бази : «Україна наукова», Index Copernicus].(0,46 друк. арк.).

26. Корженівська Н. Л. Інституціональні засади економічної безпеки підприємств. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). № 4 (24). 2013. С. 130-135. [видання включене в міжнародну наукометричну базу Google Scholar]. (0,44 друк. арк.).

27. Корженівська Н. Л. Економічні основи формування і функціонування ринку зерна в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків України. Актуальні проблеми розвитку економіки України. Науковий журнал. Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», 2014. Вип. 10. Т.1. С. 17-26. [видання включене в міжнародні наукометричні бази : *Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, Directory of Research Journals Indexing, Google Scholrs, Research Bible, Doal*]. (0,69 друк. арк.).

28. Корженівська Н. Л. Методологія системного аналізу рівня економічної безпеки товаровиробників зерна. Збірник наукових праць. Економічні науки. Вип. 10. Чернівці : Книги-XXI. 2014. С. 214-225. [видання включене в міжнародну наукометричну базу *Google Scholar*]. (0,74 друк. арк.).

29. Корженівська Н. Л. Методики індикативного аналізу та експертних оцінок рівня економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації. Збірник наукових праць ПДАТУ : Вип. 22. Кам.-Под. 2014. С. 235-242. [видання включене в міжнародні наукометричні бази : *РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR*]. (0,73 друк. арк.).

30. Корженівська Н. Л. Інфраструктурне забезпечення діяльності товаровиробників зерна як функціональна складова економічної безпеки. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького. Серія «Економічні науки». Т. 16. Ч. 1. № 1 (58). 2014. С. 232-241. [видання включене в міжнародну наукометричну базу *Google Scholar*]. (0,53 друк. арк.).

31. Корженівська Н. Л. Структурне використання зернового фонду в системі загроз економічній безпеці підприємств. Електронне наукове фахове видання : міжнародний науково-практичний журнал «Фінансовий простір». № 2 (14). 2014. с. 32-36. [видання включене в міжнародні наукометричні бази : *EBSCO Publishing, Open Academic Jornal Index, Cite Facto, Universal Impact Factor, Research Bible*]. (0,54 друк. арк.).

32. Корженівська Н. Л. Роль фінансово-кредитної системи у формуванні пріоритетів економічної безпеки товаровиробників зерна. Збірник наукових праць: вип. 22. Том 2. Економічні науки. ПДАТУ; за ред. д.е.н., проф., Засл. прац. с.г. України, ректора ун-ту (голова) В. В. Іванишина. Кам.-Под. : ПДАТУ. 2014. С. 100-104. [видання включене в міжнародні наукометричні бази : *РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR*]. (0,4 друк. арк.).

33. Корженівська Н. Л., Пармакли Д. М., Яниогло А. И. Запас финансовой прочности и экономическая безопасность производства зерновых. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Вип. 9. Ч. 6. 2014. С. 100-105. [видання включене в міжнародні наукометричні бази : *НБУ ім. В.І. Вернадського, Index Copernicus Jurnal Master List*]. Особистий внесок здобувача: виявлено рівень запасу фінансової міцності та стан економічної безпеки виробництва і реалізації зернових культур та запропоновано заходи щодо її посилення (0,25 друк. арк.).

34. Корженівська Н. Л., Коваль Н. В. Особливості формування і використання трудових ресурсів аграрних підприємств. Науковий збірник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні

науки: збірник наукових праць. Вип. 28. Ч. 4. Чернівці : БДФЕУ. 2015. С. 35-39. *[видання включене в міжнародну наукометричну базу Google Scholar]*. *Особистий внесок здобувача: визначено чинники, що формують раціональність і особливості використання трудових ресурсів в системі економічної безпеки сільськогосподарських товаровиробників, запропоновано напрями підвищення ефективності їх використання у перспективі (0,32 друк. арк.)*.

35. Корженівська Н. Л. Ринкова глобалізація та її вплив на економічну безпеку зерновиробників. Збірник наукових праць. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. Випуск 14. Одеса. 2015. С. 136-140. *[видання включене в міжнародну наукометричну базу Google Scholar]*. *(0,6 друк. арк.)*.

36. Корженівська Н. Л., Коваль Н. В. Шляхи покращення демографічної ситуації в сільській місцевості крізь призму економічної безпеки. Збірник наукових праць ПДАТУ. Економічні науки. Вип. 24. Ч. 3. м. Кам.-Под. 2016. С. 76-85. *[видання включене в міжнародні наукометричні бази : РІНЦ, Citefactor, Research Bible, Google Scholar, MIAR]*. *Особистий внесок здобувача: розроблено заходи соціально-економічного характеру, що сприяють стабілізації виробництва, забезпечення трудовими ресурсами; надано рекомендації щодо регулювання демографічних процесів у сільській місцевості з врахуванням елементів економічної безпеки (0,4 друк. арк.)*.

Статті в закордонних виданнях

37. Корженевская Н. Л. Критерии и методы оценки уровня экономической безопасности функционирования производителей и рынка зерна. Сборник научных трудов научно-практической конференции, посвященной 23-ой годовщине Комратского государственного университета «Наука, культура, образование». 2014. С. 49-55. *(0,44 друк. арк.)*.

38. Корженевская Н. Л. Угрозы и риски безопасности производства и реализации зерна в условиях рыночной глобализации. «Украина – Бългрия – Европейски союз : съвременно състояние и перспективи». Сборник с доклади от международна научна конференция. Том. 1. Варна. Херсон : Издательство «Наука и икономика». 2014. С. 270-274. *(0,26 друк. арк.)*.

39. Корженевская Н. Л. Экономическая безопасность рыночной деятельности товаропроизводителей зерна в условиях глобализации. The international Scientific and Practical Congress of Economists and Lawyers “Always ahead facing the unknown”, professional scientific publication. Geneva (Switzerland), Minsk (Republic of Belarus), Odessa (Ukraine), St. Petersburg (Russian Federation). 2014. p. 211-215. *(0,25 друк. арк.)*.

40. Корженевская Н. Л. Влияние динамики и тенденций производства зерна на экономическую безопасность отрасли. Buletinul Științific : № 2(12). al Universității de Stat, „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, Științe economice. din Cahul. 2014. p. 147-152. *(0,31 друк. арк.)*.

41. Корженевская Н. Л., Коваль Н. В. Мониторинг состояния и динамика развития ресурсного потенциала в оценке конкурентоспособности зернопроизводства. "Perspectivele și problemele integrării în Spațiul European al

cercetării și educației", conferință științifică internațională (2015 ; Cahul). Conferința științifică internațională "Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației", 5 iunie 2015 : [in 2 vol.] / com. șt. : Ioan-Aurel Pop [et al.]. Cahul : US Cahul. 2015 (Tipogr. "Centrografic"). ISBN 978-9975-914-98-7. p. 307-312. *Особистий внесок здобувача: на основі досліджень характеристик окремих видів ресурсів визначено пріоритети їх відтворення та ефективного використання (0,35 друк. арк.).*

42. Корженевская Н. Л. Стратегічні орієнтири розвитку зернового господарства України з позиції глобальної системної кризи. The International Multidisciplinary Congress "Knowledge is power, power is knowledge!" Published by order of the Scientific Presidium of the Council of the International Scientific Association "Science & Genesis". Scientific and practical edition: Vienna, Austria, 27 July 2015. Publishing Center of The International Scientific Association "Science & Genesis", Prague, Czech Republic. 2015. p. 199-204. *(0,33 друк. арк.).*

43. Корженевская Н. Л. Комплексна оцінка складових рівня економічної безпеки ринкової діяльності товаровиробників зерна в умовах глобалізації. International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization : Conference Proceedings. January 29. 2016. Klaipeda: Baltija Publishing. 30-33 p. *(0,24 друк. арк.).*

44. Корженевская Н. Л. Системні елементи реалізації експортної зернової стратегії з позиції економічної безпеки. International Scientific Conference Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms : conference Proceedings, April 29. 2016. Riga: Baltija Publishing. p. 8-11. *(0,22 друк. арк.).*

45. Корженевская Н. Л. Цінові флуктуації в континуумі економічної безпеки. The International Scientific and Practical Web-Congress of Economists and Jurists «Living economics: yesterday, today, tomorrow», professional scientific publication, ed.dep. : Geneva (Switzerland), Odessa (Ukraine), St. Petersburg (Russian Federation). 2016 p. 180-184. *(0,24 друк. арк.).*

46. Корженевская Н. Л. Управленческий учет и контроль в развитии обеспечения экономической безопасности. Buletinul Științific : № 1(15). al Universității de Stat, „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, Științe economice. din Cahul. 2016. P. 186-192. *(0,38 друк. арк.).*

47. Корженевская Н. Л. Экономическая безопасность внешнеэкономической деятельности в сфере зернового производства. Актуальные проблемы менеджмента в АПК: материалы II-ой международной научно-практической конференции кафедры управления, посвященной 45-летию кафедры управления. Гл. ред. И. В. Шафранская. Горки : Белорусская государственная сельскохозяйственная академия. 2016. С. 25-27. *(0,14 друк. арк.).*

48. Корженевская Н. Л. Зоны риска экспортного потенциала Украины. "Știință, educație, cultură", conferința științifico-practică internațională (2017; Комрат). Știință, educație, cultură : Conferința științifico-practică internațională. în 2 vol. (Tipogr. "A & V Poligraf"). С. 59-60. *(0,14 друк. арк.).*

49. Ivanyshyn V., Korzhenivska N. Economic risks of the international competitiveness. 2-hd international Scientific conference 1-3 june, 2017. Vrnayachka

Banja. Serbia. Turism in function of development of the republic of Serbia, Tourism product as a factor of competitiveness of the Serbian economy and experiences of other countries. 2. 2017. 662-680. *Особистий внесок здобувача*: визначено економічні ризики та напрямки їх попередження, запропоновано методологічний набір інструментів, що включає впровадження економічних та статистичних, аналогових, порівняльних, абстрактно-логічних та адміністративних методів оцінки (0,6 друк. арк.).

50. Корженевская Н. Л., Коваль Н. В. Современные риски формирования и развития социально-трудовых отношений различных форм экономических связей. Управление финансами на национальном и региональном уровне. Актуальные проблемы развития маркетинга и туризма. Актуальные проблемы и перспективы развития бухгалтерского учета. 2018. 219 р. : fig., tab. Antetit. : Комрат. гос. ун-т, Экон. фак., Н.-и. центр "Прогресс". Texte : lb. rom., rusă. Rez. : lb. engl., rusă. Bibliogr. la sfârșitul art. 50 ex. ISBN 978-9975-83-084-3. p. 127-132. *Особистий внесок здобувача*: ідентифіковано ризики соціально-трудових відносин у діяльності підприємств (0,3 друк. арк.).

Матеріали наукових конференцій:

51-80. Тези доповідей на науково-практичних конференціях (5,24 друк. арк., з них особисто автору належить 4,83 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Корженівська Н. Л. Економічна безпека товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації: теорія, методологія, пріоритети. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Подільський державний аграрно-технічний університет, Кам'янець-Подільський, 2019.

Дисертацію присвячено вирішенню актуальної наукової проблеми формування теоретичних і методологічних засад забезпечення економічної безпеки товаровиробників зерна України із системним урахуванням імперативів та пріоритетів в умовах посилення світових інтеграційних процесів. На основі аналізу наукових підходів та ключових формулювань в роботі систематизовано питання сутності та генезису теорій дослідження таких понять, як безпека, економічна безпека, загрози, ризики.

Визначено алгоритм аналізу економічної безпеки товаровиробників зерна, який побудовано на основі критеріїв та індикаторів її оцінювання, визначення світових тенденцій у зерновому секторі, стану та заходів щодо оптимізації ресурсного потенціалу, забезпечення рівня діджиталізації процесів виробництва та реалізації продукції, наявності інноваційних підходів до посилення економічної безпеки учасників ринку.

Розроблено концептуальну модель економічної безпеки товаровиробників зерна та механізм її реалізації на основі когнітивного підходу, що дозволяє

виявляти взаємозв'язок усіх елементів системи економічної безпеки підприємства, впливи зовнішнього середовища, проводити декомпозиційний аналіз з використанням інструментів форсайту, контролінгу. Основою побудови моделі є концепт конкурентної розвідки і когнітивна карта, що відображає вплив ендо- та екзогенних факторів на інтегральну оцінку економічної безпеки товаровиробників зерна. Розроблено когнітивну модель управління ризиками.

Ключові слова: економічна безпека, товаровиробник зерна, глобалізація, інституціоналізм, загроза, ризик, стратегічний імператив, пріоритет, механізм, когнітивне моделювання.

АННОТАЦИЯ

Корженевская Н. Л. Экономическая безопасность товаропроизводителей зерна в условиях рыночной глобализации: теория, методология, приоритеты. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (за видами экономической деятельности). – Подольский государственный аграрно-технический университет, Каменец-Подольский, 2019.

Диссертация посвящена решению актуальной научной проблемы формирования теоретических и методологических основ обеспечения экономической безопасности товаропроизводителей зерна Украины с системным учетом императивов и приоритетов в условиях усиления мировых интеграционных процессов. На основе анализа научных подходов и ключевых формулировок в работе систематизированы вопросы сущности и генезиса теорий исследования таких понятий, как безопасность, экономическая безопасность, угрозы, риски.

Определен алгоритм анализа экономической безопасности товаропроизводителей зерна, построенный на основе критериев и индикаторов ее оценки, определения мировых тенденций в зерновом секторе, состояния и мер по оптимизации ресурсного потенциала, обеспечения уровня диджитализации процессов производства и реализации продукции, наличия инновационных подходов к усилению экономической безопасности участников рынка.

Разработана концептуальная модель экономической безопасности товаропроизводителей зерна и механизм ее реализации на основе когнитивного подхода, позволяющего выявлять взаимосвязь всех элементов системы экономической безопасности предприятия, влияния внешней среды, проводить декомпозиционный анализ с использованием инструментов форсайта, контроллинга. Основой построения модели является концепт конкурентной разведки и когнитивная карта, отражающая влияние эндо- и экзогенных факторов на интегральную оценку экономической безопасности товаропроизводителей зерна. Разработана когнитивная модель управления рисками.

Ключевые слова: экономическая безопасность, товаропроизводитель зерна, глобализация, институционализм, угроза, риск, стратегический императив, пріоритет, механізм, когнітивне моделювання.

SUMMARY

Korzhnivska N. L. Economic security of grain producers in the context of market globalization: theory, methodology, priorities. - Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for a Doctoral Degree in Economic Sciences, specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by types of economic activity) – State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskyi, 2019.

The dissertation is dedicated to solving the scientific problem of developing theoretical and methodological approaches to the formation of the economic security model of grain producers with a systematic consideration of imperatives and priorities in the face of strengthening global integration processes. Based on the analysis of scientific approaches and key formulations the essence and genesis of research theories of such concepts as security, economic security, threats, risks and the like are systematized in the paper. It is determined that economic security should be considered as an interdependent system of its various levels: international, national, separate economic structure, personality. The concept of “economic security” is based on the category of “security” as a state of protection from threats, dangers, unjustified risks.

The issue of institutional aspects of enhancing economic security, the features of the formation and use of categorical and analytical tools are investigated; the analysis of industry specifics, the conditions of activity of certain categories of producers, the possibility of marketing activities, infrastructure support, and threat prevention are studied in the applied field of grain farming, which in combination made it possible to determine the economic security priorities of grain producers in the context of market globalization.

The methodological aspects and methods of a comprehensive assessment of the economic security of grain producers are investigated. It was determined that agriculture in general, and the grain industry in particular, are risky due to the action of exogenous and endogenous factors, the influence of which is due to the peculiarities of grain farming, it is necessary to take into account when searching and substantiating methods for assessing the level of economic security of the functioning and development of grain producers.

A generalization of scientific views and a combination of different approaches to the methodology for assessing the economic security of grain producers allowed us to assert the need for a holistic and systematic approach, which made it possible to formulate an author's interpretation of the essence of economic security of grain producers. It is noted that the basis for the stability of functioning, the effectiveness of financial and commercial activities and the protection of the interests of stakeholders is the preventiveness of economic security measures.

It is substantiated that to enhance information security, producers need to use three-component support for the formation of data arrays and their processing: hardware, software and algorithmic. It is emphasized that enterprises (especially small and medium-sized ones) need to integrate into the digital sphere of agribusiness, which, unfortunately, is poorly developed in Ukraine both at the institutional level and the level

of direct managers.

The study of the level of economic efficiency of grain production and marketing in the context of globalization made it possible to determine that one of the main factors in the formation of economic security at the enterprise level is the forecasting of possible threats, dangers, risks and opportunities, based on extrapolation, interpolation, analogy, graphic techniques, and expert assessments, cognitive modeling, indicative planning, and the like. According to the research results, it was revealed that the key threats to grain producers are changes in the nature and directions of political and economic processes, inefficient use of available information for organizing and planning production and economic activities, unsatisfactory level of personnel qualifications, etc., as well as objective circumstances related with climatic conditions and maximum dependence on them.

An innovative approach to assessing the threats and risks of grain production and marketing is proposed, which is disclosed based on the use of elements of cognitive modeling of the eventual strategy of economic security of grain producers, which allows to strengthen the role of the managerial component in the search and implementation of economic security priorities, to prevent and eliminate negative impacts, and eliminate the dangers of effective operations and finding optimal solutions in order to use the substance opportunities. The cognitive approach allows you to identify the relationship of all elements of the economic security system of the enterprise, to identify the relationship with the external environment, has a targeted focus, allows for decomposition analysis and the use of foresight and controlling tools. A risk management model has been developed cognitive modeling.

Key words: economic security, grain producers, globalization, institutionalism, threats, risks, strategic imperatives and priorities, mechanism, cognitive modeling.

Підписано до друку 30.09.2019. Формат 60×90^{1/16}. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9. Наклад 150 прим. Зам. № ____.

Видання та друк – ПП Зволейко Д. Г.
32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,
вул. Кн. Коріатовичів, 96.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
від 31.08.2005 р. серія Д № 2276